

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

Synen på straffets funktion

En analys av remissvar på SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*

Examensarbete 15 hp

Kriminologi

Kriminologi III (30 hp)

Höstterminen 2009

Martina Gahn Bonde och Therese Hemberg

Sammanfattning

Det har under de senaste 30 åren skett förändringar inom kriminalpolitiken. Kriminalpolitiken har gått från att ha varit mer behandlingsinriktad till att åter influeras av det renodlade rättvisetänkandet. Tilltron till fängelse har ökat samtidigt som beslutsfattarna velat skydda allmänheten från brottslingar. Beslutsfattandet har också blivit mer politiskt och populistiskt. Parallellt framhålls att allmänheten vill se hårdare tag mot brottsligheten och strängare straff. *Det allmänna rättsmedvetandet* återfinns till exempel i lagförarbeten såsom statens offentliga utredningar, SOU, för att motivera lagstiftningsåtgärder. En SOU som hänvisar just till det allmänna rättsmedvetandet är SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*. Utredningens huvudsakliga uppgift var att föreslå ändringar i lagstiftningen som syftar till att åstadkomma en skärpt syn på allvarliga våldsbrott.

Vi har funnit det intressant att se hur ett förslag om straffskärpningar motiverade av det allmänna rättsmedvetandet tas emot. Detta arbete har till syfte att analysera remissvaren på SOU 2008:85 utifrån teorier om straffets funktion och straffrättspolitisk inriktning. Den frågeställning vi genom analys av remissvaren undersöker är: *Vilken syn på straffets funktion samt vilken straffrättspolitisk inriktning uttrycks i remissvaren?* Synen på straffets funktion har delats in i: *att avskräcka från brottslighet, att skydda samhället från brottslingen, att återanpassa brottslingen till samhället, att brottslingen sonar sitt brott, att brottsoffret får upprättelse och att uttrycka vad samhället inte tolererar*. Straffrättspolitisk inriktning har i sin tur delats in i *defensiv- och offensiv straffrättspolitik*.

I remissvaren uttrycks ett flertal åsikter gällande straffets funktion och straffrättspolitisk inriktning. Utifrån remissinstansernas yttranden har vi funnit att samhällets toleransnivå och normbildande effekter är viktiga komponenter gällande synen på straffets funktion. Med beaktande av straffrättspolitisk inriktning uttrycks att det saknas empiriskt underlag samt att proportionalitetsprincipen, ändamålsenlighet och effektivitet bör beaktas. Förslaget anses också endast vara en politisk markering, skapa gränsdragningsproblem och påverka förutsebarheten i straffrättsystemet. Andra yttranden tar sig istället uttryck i att straffskärpningar ligger väl i tiden och att lagstiftaren ska göra markeringar. Sammanfattningsvis gällande straffrättspolitisk inriktning anser vi att remissinstansernas yttranden främst tillhör den defensiva modellen.

Innehållsförteckning

1.	Inledning	1
1.1	SOU 2008:85	1
1.2	Syfte och frågeställning.....	2
1.3	Avgränsning och definitioner.....	3
2.	Närmare beskrivning av utredningen och dess förslag.....	4
3.	Det allmänna rättsmedvetandet.....	6
4.	Teori.....	7
4.1	Straffteorier	7
4.1.1	Vedergällning, proportionalitet, straffvärde och allmänt rättsmedvetande	8
4.1.2	Återupprättelse	9
4.1.3	Allmänprevention	9
4.1.4	Individualprevention	11
4.2	Defensiv- och offensiv straffrättspolitik	12
4.3	Anpassning och icke-anpassning	13
5.	Kriminalpolitisk utveckling	14
6.	Material och metod	16
6.1	Kort om statens offentliga utredningar och remissvar	16
6.2	Material	17
6.3	Vetenskapsteoretisk utgångspunkt	17
6.4	Metod	18
6.5	Kritiska reflektioner	20
7.	Resultat och analys av straffets funktion	21
7.1	Resultat avseende straffets funktion.....	22
7.2	Analys avseende straffets funktion	25
7.2.1	Avskräcka från brottslighet.....	25
7.2.2	Återanpassa brottslingen till samhället	25
7.2.3	Brottslingen sonar sitt brott och brottsoffrets upprättelse.....	25
7.2.4	Vad samhället inte tolererar	26
8.	Resultat och analys av straffrättspolitik inriktning.....	27
8.1	Krav på empiri.....	27
8.2	Krav på empiri och straffrättspolitik	28
8.3	Straffskärpning som politisk markering	29
8.4	Straffskärpning som politisk markering och straffrättspolitik	30

8.5	Enhetlighet	31
8.6	Enhetlighet och straffrättspolitik	32
8.7	Samhällets tolerans.....	32
8.8	Samhällets tolerans och straffrättspolitik	33
8.9	Återfall	34
8.10	Återfall och straffrättspolitik	35
9.	Avslutande diskussion	35
	Referenser	40
10.1	Riksdagstryck	42
10.2	Remissvar	42

1. Inledning

Garland beskriver i sin bok *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society* den kriminalpolitiska utvecklingen. De förändringar han anser ha skett i USA och England under de senaste 30 åren är bland annat behandlingsideologins tillbakagång, återinträdet av ”punitive sanctions” och ”expressive justice”, ökad tilltro till fängelset, förändringar i allmänhetens känslomässiga inställning till brott och straff samt att intresset och empatin för brottsoffret och andra som påverkats av brott har ökat (Garland 2001:8-12;14). Vidare menar han att det framför allt har kommit att gälla att skydda allmänheten och att beslutsfattandet blivit mer politiskt och populistiskt (ibid:12f). Denna utveckling har lett till förändrade sätt att resonera kring brott och straff.

Parallellt med att kriminalpolitik används för att både få och vidmakthålla makt framhålls på många håll att allmänheten vill se hårdare tag mot brottsligheten och strängare straff. Media rapporterar också allt mer frekvent om lag och ordning med inriktning på hårdare tag (von Hofer 2007:10f). Allmänhetens syn på straff har studerats på många håll för att på så sätt kunna fånga vad som inryms i begrepp som *det allmänna rättsmedvetandet*. Enligt Axberger (1996:20) kan just detta uttryck förekomma i lagförarbeten såsom statens offentliga utredningar, SOU. Det allmänna rättsmedvetandet används således för att motivera lagstiftningsåtgärder.

1.1 SOU 2008:85

En SOU som hänvisar just till det allmänna rättsmedvetandet är SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*. Om inget annat anges avser referenserna i detta avsnitt SOU 2008:85 och endast sidnummer anges som not.

Regeringen beslutade den 29 mars 2007 att tillsätta en särskild utredning som skulle överväga och därefter föreslå förändringar i strafflagstiftningen. Syftet med denna utredning var att finna en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott och som tillåter förändringar vilka kan ge en expanderad spännvidd vid straffmätningen då det funnits försvårande eller förmildrande omständigheter. Uppdraget innefattade även att överväga hur påföljdsfrågor samt frågor om särskild rättsverkan av brott kan ges ökad belysning i brottsmålsprocessen. Syftet med det senare är att bidra till en ökad förutsebarhet och större enhetlighet i rättstillämpningen.

Genom ett tilläggsdirektiv (dir. 2007:137) fick utredningen i uppdrag att, med förtur, se över straffskalan för mord i ett delbetänkande. Syftet var att även i detta fall skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning samt höjd straffnivå för detta brott. Den 5 december 2007 överlämnade utredningen delbetänkandet SOU 2007:90 *Straffskalan för mord*. Detta är sedan 1 juli 2009 tillämpad lag.

Betänkandet SOU 2008:85 föreslår följande åtgärder:

- Straffen för allvarliga våldsbrott skärps genom att det vid straffmätningen särskilt ska beaktas om ett brott har inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person.
 - Straffskalorna för grov misshandel och för utpressning, grovt brott, ändras.
 - När straffet mäts ut ska rätten ta större hänsyn till om det finns försvårade eller förmildrande omständigheter.
 - Återfall i brott ska leda till strängare straff på ett mer konsekvent sätt än tidigare.
 - I rättegången ska åklagaren alltid lägga fram ett fullständigt förslag till påföljd för brottet.
- (s.15)

Enligt de direktiv som har givits ska övervägandena utgå från de principer på vilka det nuvarande straffsystemet vilar, det vill säga bland annat proportionalitetsprincipen, ekvivalensprincipen samt humanitet. Utifrån detta skall alltså straffet stå i proportion till brottets allvar. Svårare brott skall bestraffas strängare än mindre allvarliga brott och lika allvarliga brott skall bestraffas lika. Straffet skall också spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen, samt ge uttryck för klander. (s.263)

De ekonomiska konsekvenser detta förslag kommer att innebära är estimerat till en ökning av knappt 500 miljoner kr per år för staten. Dessa kommer framförallt behövas till kriminalvården då många av de straffskärpningar som föreslås kräver längre fängelsestraff. Om SOU 2008:85 antas är förslaget att den ska träda i kraft tidigast den 1 juli 2010.

1.2 Syfte och frågeställning

Utifrån det ovan skrivna kan en rad intressanta forskningsfrågor formuleras. Vi har dock funnit det mest intressant att se hur ett förslag om straffskärpningar motiverade av det allmänna rättsmedvetandet tas emot. Detta arbete kommer således att kartlägga hur remissinstanser reagerar på förslagen i SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*.

Syftet är att analysera remissvaren på SOU 2008:85 utifrån teorier om straffets funktion och straffrättspolitisk inriktning.

Den frågeställning vi genom analys av remissvaren har för avsikt att undersöka är:
Vilken syn på straffets funktion samt vilken straffrättspolitisk inriktning uttrycks i remissvaren?

1.3 Avgränsning och definitioner

SOU 2008:85 innehåller förslag av skiftande karaktär, varför vi valt att avgränsa arbetet utifrån vilken typ av åtgärder som åsyftas.

Myndigheter kan agera på tre olika nivåer inom straffrättens område. Dessa är lagstiftningsnivån, domstolsnivån och den administrativa myndighetsnivån (Jareborg 1995:20). Utifrån detta har vi valt att avgränsa oss till att behandla de av utredningens förslag och de delar av remissvaren som rör lagstiftningsnivån. Denna avgränsning innebär också att vi inte behandlar resonemang av juridisk-teknisk karaktär. Vidare har vi valt att inte behandla processrättsliga frågor.

Utifrån syftet kommer arbetet alltså inte fokusera på huruvida instanserna tillstyrker eller avstyrker utredningens förslag utan hur de resonerar kring straffets funktion och straffrättspolitik.

Nedan har vi redan i inledningsskedet valt att identifiera och definiera ett antal begrepp som är väsentliga för arbetet. Vi har i likhet med Jareborg (1995:22) valt att skilja mellan kriminalpolitik och straffrättspolitik. Med det senare avses samhällelig idédebatt och samhälleligt beslutsfattande gällande straffrättssystemet. Med det förra åsyftas mer vittgående samhällelig idédebatt och samhälleligt beslutsfattande som rör alla aspekter av brottslighet och brottspåföljder. I detta arbete kommer båda begreppen användas men dock med olika innebörd. Remissvaren kommer alltså analyseras utifrån det snävare begreppet, straffrättspolitik, eftersom SOU 2008:85 berör straffrättssystemet. Däremot kommer den kriminalpolitiska utvecklingen i sin helhet fungera som en referensram.

På lagstiftningsnivå hanteras i straffrätten kriminalisering. Kriminalisering innebär att belägga en gärning med straff. Brott, brottsligt beteende och liknande uttryck åsyftar sådana handlingar som är beskrivna i en författning och för vilka straff är föreskrivet. Med straff avses böter eller fängelse. (Jareborg 2001:17) Vi har valt att inte skilja på straff och påföljd utan använder orden som synonymer.

2. Närmare beskrivning av utredningen och dess förslag

Nedan presenteras de straffrättsliga principer som berättigar utredningens förslag samt utredningens kriminalpolitiska målsättning. Förslagen som faller inom arbetets avgränsning utvecklas även här. Kapitlet hänvisar uteslutande till SOU 2008:85 varför bara sidhänvisningar anges.

I SOU 2008:85 framgår att den ”övergripande målsättningen för kriminalpolitiken är att minska brottsligheten och öka människors trygghet” (s.39). Med detta menas att allt straffrättsligt arbete därför bör ske med denna målsättning även då det är mycket svårt att dra säkra slutsatser om och hur en ändring av straffnivån kan inverka på brottsligheten i samhället. I utredningen påpekas att det med hänsyn till detta samt till direktiven inte är dess uppgift att ”i första hand söka efter lösningar som kan leda till mätbara resultat från ett brottspreventivt perspektiv eller att i övrigt uppnå effektivitetsvinster inom brottsbekämpningen. Istället tar våra överväganden sin utgångspunkt i straffets funktion att kommunicera hur allvarligt samhället ser på olika brottsliga gärningar” (s.39).

Som tidigare nämnts så ska utredningens överväganden utgå från de principer på vilka vårt nuvarande straffsystem vilar, bland annat proportionalitets- och ekvivalensprincipen (s.16). Utifrån dessa ska straffet spegla samhällets syn på allvaret i en brottslig gärning. ”Syftet med utredningen har alltså primärt varit att se till att den som gör sig skyldig till ett våldsbrott döms till ett straff som står i proportion till hur allvarligt samhället ser på brottet” (ibid). Utredningen har funnit att de allvarliga våldsbrotten är undervärderade i förhållande till andra brott när det gäller straffnivån. Detta gäller generellt men är särskilt belyst i frågan om grov misshandel. Framst två förändringar i samhället talar enligt utredningen för att allvarliga våldsbrott bör bedömas strängare än vad som är fallet i dag. Dessa är att acceptansen för våld i samhället successivt har minskat samt att en ökad välfärd har lett till att våldsbrott utgör ett relativt sett större hot mot den enskildes trygghet, sett i förhållande till annan brottslighet. Detta innebär enligt utredningen att allvarliga våldsbrott idag bör betraktas som mer förkastliga än innan och att det därför finns anledning att höja straffen för dessa brott.

Utredningen belyser också att varken tillgänglig statistik eller forskningsresultat tyder på att en ökning av faktiska våldsbrott skett. Samhället anses däremot blivit mer anmälningsbenäget varför mörkertalet minskat (s.162).

Med förslaget om höjd straffnivå för allvarliga våldsbrott menar utredningen: ”Det finns anledning att höja straffnivån när det gäller allvarliga våldsbrott generellt. En höjning framstår dock som särskilt angelägen när det gäller grov misshandel. Det finns också anledning att överväga en förändring av straffskalan för utpressning, grovt brott. Behovet av en skärpt syn gör sig främst gällande beträffande de grövsta fallen av allvarliga våldsbrott, vilket innebär att en större spännvidd vid straffmätningen bör eftersträvas” (s.273).

Vidare anser utredningen: ”Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Därvid ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person” (s.276).

Avseende förslaget gällande försvårande omständigheter anser utredningen följande: ”Tillämpningsområdet för de försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § BrB utvidgas genom att vissa kvalificerande rekvisit tas bort. 29 kap. 2 § 6 BrB ändras genom att det föreskrivs att det såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt ska beaktas om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i organiserad form, eller om brottet föregåtts av särskild planering” (s.282). Att vissa rekvisit tas bort eller förändras gäller även vid förmildrande omständigheter (s.286).

Förslaget gällande grov misshandel lyder som följer: ”Vårt förslag: För grov misshandel döms till fängelse i lägst ett och högst sex år. Om brottet är att anse som synnerligen grovt döms till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning huruvida brottet är synnerligen grovt ska särskilt beaktas om gärningen orsakat synnerligen stort lidande eller bestående svåra kroppsskador, eller om gärningsmannen annars visat synnerligen stor hänsynslöshet”(s.287).

Gällande utpressning: ”För utpressning som är att bedöma som grovt brott döms till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning huruvida brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot av mycket allvarligt slag eller om gärningsmannen annars har visat särskild hänsynslöshet” (s.294).

Avslutningsvis följer utredningens förslag om regleringen för återfall: ”Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, beakta om den tilltalade tidigare vid upprepade tillfällen har dömts för likartad brottslighet eller om brottet utgör återfall i särskilt allvarlig brottslighet och det tidigare och det nya brottet är likartade. Härvid ska hänsyn tas till

den tid som har förflutit mellan brotten. Om straffskärpning sker ska rätten även se till att den samlade reaktionen på brottet inte blir oskäligt sträng i förhållande till brottets straffvärde. Återfallsskärpning ska som huvudregel ske oberoende av om villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad”. (s.309)

3. Det allmänna rättsmedvetandet

Det finns mycket forskning kring allmänhetens rättsmedvetande och straff. En stor del av denna har bedrivits i U.S.A, Storbritannien och Kanada. Trots att det i den anglosaxiska världen finns variationer mellan länder presenterade en statlig kommitté i Australien ett antal gemensamma slutsatser:

- Allmänheten tycker att straffen är för svaga, de tenderar dock att ha våldsamma återfallsförbrytare i tanke när de menar detta.
- Allmänheten har begränsad kunskap om brott och rättsväsendet och media är den primära källan till information på området.
- När allmänheten ges mer information om brott och straff sjunker straffbenägenheten drastiskt.
- Folk som varit utsatta för brott eller är rädda är mer straffbenägna än övriga.
- Trots hög straffbenägenhet föredrar allmänheten andra alternativ än inkapacitering. Allmänheten föredrar också tidiga åtgärder såsom utbildning och stödjande åtgärder för utsatta familjer framför rättsväsendets ingripande och rehabiliterande åtgärder för till exempel ungdomsbrottslingar.
- Trots hög straffbenägenhet minskar allmänhetens stöd för fängelse när lagöverträdaren visar ett förbättrat beteende.
- Trots hög straffbenägenhet påminner allmänhetens straffuppfattning mycket om den som uttrycks via rättssystemet. (Gelb 2006:5f)

Vissa av dessa slutsatser verkar också stämma med nordisk forskning. Hermansson (2009) kommer i sin svenska studie, *Synen på straff. En metodstudie baserad på vinjetter*, fram till att respondenterna dömer till mildare straff än vad en domstol skulle ha gjort. De underskattar straffnivåerna och upplever att de själva är strängare än gällande rättspraxis. De tror också att folk i allmänhet är hårdare i sin bedömning än vad de själva är. Balvig (2006) kommer i sin danska studie, *Danskernes syn på straf*, fram till liknande slutsatser gällande allmänhetens syn på straff. Även tidigare svenska studier, som *Rättsmedvetandet i Sverige* genomförd av Lindén och

Similä 1982 visar att resultaten tyder på att allmänheten vill ha strängare straff. Vidare tas upp att det vid studier om vilka straff som skulle dömas ut i konkreta situationer är så att de tillfrågade inte alls vill ha strängare straff. De straff som döms ut ligger istället nära eller strax under det straff som domstolarna oftast dömer ut. Dessutom kan nämnas att allmänheten vanligen förordar den straffsats som ligger i paritet med eller under vad man själv tror är typstraffet. (Lindén & Similä, 1982:78)

För närvarande genomförs en nordisk jämförelse av Balvigs danska studie som beräknas presenteras i augusti 2010. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet ansvarar för den svenska delen.

Då vi intresserar oss för straffets funktion kan det vara intressant att även ta upp forskning rörande allmänhetens syn på detta. Lindén och Similäs studie behandlar även detta. De kommer fram till att: ”Det föreligger en ganska stor oenighet om vad det främsta syftet med straff bör vara. De två dominerande uppfattningarna är dels den individualpreventiva tanken att brottslingen främst ska återanpassas, dels inkapaciteringstanken, det vill sägas att samhället ska skyddas från brottslingen” (Lindén & Similä, 1982:77). Vidare kan läsas att flertalet av de tillfrågade verkar vara överens om att straffsystemet inte främst återanpassar brottslingen utan snarare skyddar samhället från denne (ibid).

4. Teori

I detta kapitel redogörs för de straffteorier och straffrättspolitiska teorier som remissvaren kommer analyseras utifrån. Trots att analysen inte utgår ifrån Garlands begrepp anpassning och icke-anpassning så presenteras dessa eftersom de återfinns i analysen. Teorierna kompletteras med en genomgång av den kriminalpolitiska utvecklingen i nästa kapitel.

4.1 Straffteorier

Det finns många olika uppfattningar om varför man straffar, vad som är syftet med att bestraffa och om det finns något syfte. Dessa teorier brukar kallas straffteorier. Man kan tala om absoluta och relativa sådana. I det första fallet används straff utan att det har ett speciellt syfte och i det andra uppfyller straffet ett visst syfte. Traditionellt sett brukar vedergällning och försoning ses som absoluta straffteorier, medan allmänprevention och individualprevention tillhör de relativa straffteorierna (Jareborg & Zila 2000:63).

4.1.1 Vedergällning, proportionalitet, straffvärde och allmänt rättsmedvetande

Tanken bakom vedergällning är att skipa rättvisa genom att ange lämpliga påföljder till begångna brott (Sarnecki 2009:476f). Brottslingen har ådragit sig en skuld som skall sonas genom att utsättas för ont som står i proportion till det onda han/hon åsamkat sitt offer (Dahlström et al. 2008:426). Inom straffrätten återfinns proportionalitetsprincipen som just innebär att ett straff ska stå i proportion till brottet. Gemensamt för vedergällning och proportionalitet är alltså att straffet ska bestämmas utifrån brottets svårhet eller, som titeln till SOU 2008:85 antyder, utifrån brottets allvar. Enligt dessa tankar är straffets funktion att upprätthålla rättvisa (Sarnecki 2009:476f).

Proportionalitet förutsätter dock jämförbarhet, olika mått av straff måste kunna rangordnas, så även graden av förkastligheten och klandervärdigheten. Kriminalisering utifrån proportionalitetsprincipen innebär alltså att en gärningstyp tilldelas en viss straffskala där straffsatsen ökar desto mer förkastligt brottet är. Denna tanke har funnits länge och uttrycks i Bibeln i form av öga för öga, tand för tand. Utöver detta efterstävas ekvivalens, det vill säga att brott med samma bestraffningsvärde har liknande straffskalor. (Jareborg & Zila 2000:67f;72f)

Det finns olika sätt att bestämma vad ett brott förtjänar för straff. Två grundläggande idéer är att göra en bedömning av vikten av de värden och intressen som kränkts eller hotats genom det begångna brottet samt skuldprincipen. Skuldprincipen innebär att den som inte rimligen kan klandras för sitt agerande inte heller ska straffas, en princip som har präglat den moderna straffrätten. Kriminalisering har, om skuldprincipen accepteras, en symbolfunktion eftersom de gärningar som är kriminaliserade representerar sådana som samhället betraktar som förkastliga och den som utför dessa otillåtna gärningar är klandervärda. (Jareborg & Zila 2000:67)

Till bedömningen av straffvärdet, det vill säga vikten av de värden och intressen som kränkts eller hotats vid ett brott, kan det allmänna rättsmedvetandet knytas. SOU 2008:85 motiverar just förändrat straffvärde med att toleransen i samhället minskat för viss typ av beteende.

De teorier och idéer som presenterats ovan påminner om allmänpreventionens moralbildande del som behandlas senare i detta kapitel.

4.1.2 Återupprättelse

Tanken bakom återupprättelse är att försöka reparera de skador som tillfogats brottsoffret och/eller ge kompensation för eventuella skador. Vanligen sker kompensationen genom rättsprocessen där offret anses få "rätt" och därigenom blir berättigad skadestånd. (Sarnecki 2009:455)

Denna tanke går att knyta samman med diskursen om brottsoffret och dess framväxt. Høigård (2007:86) menar att det traditionellt sett vid straff är frågan om skuld som står i centrum. Hon presenterar en alternativ modell som går ut på att skada ska ersätta skuld. Genom att den skada ett brott medför ställs i centrum sätts också offret i fokus. Grunden i denna kompensatoriska modell är alltså att skadan ska återupprättas. I Høigårds (1997:86f) modell ses kompensation som en kontrollform som ligger utanför straffrätten, där försäkringsärenden är ett exempel på hur detta kan ta sig uttryck.

Även genom medling är tanken att brottsoffret ska få återupprättelse utanför rättsväsendet. Vid denna metod är det relationen mellan parterna som står i centrum och som ska repareras. Fokus på skuld är här mindre än vid vanliga straff medan fokus på skadan är mindre än vid den kompensatoriska modellen. (Høigård 2007:87)

Sammantaget kan sägas att en fulländad offermodell sätter brottsoffrets återupprättelse i centrum. Samhället tar också på sig ansvaret för att kompensera offrets lidande i så stor utsträckning som möjligt och hjälpa offret att hantera framtiden. (ibid:114;119)

4.1.3 Allmänprevention

Ur ett allmänpreventivt synsätt är straffets syfte att bestraffning av brottslingar ska avskräcka andra i samhället från att begå brott (Jareborg & Zila 2000:75). Brottsligt beteende i allmänhet ska alltså förebyggas genom hot om straff och bestraffning. Brotts svårighet är däremot irrelevant för straffbestämningen, liksom den brottsliges personliga förhållanden och egenskaper (ibid:82).

Allmänprevention genom avskräckning förutsätter att brottsligt beteende är rationellt, det vill säga att brott inte begås om nyttan med detta upplevs som mindre än vad skadan i och med hot om straff gör. Människan antas handla rationellt egoistiskt och agera utifrån vad som är gynnsamt för stunden i varje enskild situation (ibid:76). Den avskräckande effekten som eftersträvas är alltså bara fruktsam ifall presumtiva lagöverträdare är tämligen rationella (Sarnecki 2009:430).

Sarnecki (2009:431) lägger till att för att avskräckning ska ge effekt krävs att ”människor är medvetna om att handlingen, som lagstiftaren avser att avskräcka ifrån, verkligen är belagd med straff (normkunskap). Vidare är det nödvändigt att människor uppfattar att det finns risk för att den brottsliga handlingen upptäcks (sanktionssannolikhet) samt att straffet för denna handling är tillräckligt strängt (sanktionsstränghet)”.

Allmänprevention antas inte bara ha en avskräckande effekt, direkt allmänprevention, utan också en moralbildande sådan, indirekt allmänprevention (Sarnecki 2009:428). Jareborg och Zila (2000:75) beskriver dessa effekter som de fall då en gärning förses med straff i lagen och domen avspeglar gärningens förkastlighet på så sätt att moralbildning hos medborgarna påverkas. Den moralbildande effekten fungerar i två olika riktningar. Å ena sidan kan rådande normer i samhället leda till att lagar stiftas i likhet med dessa, å andra sidan kan lagstiftning och kriminalisering av visst beteende leda till normbildning. I det senare fallet internaliseras det som är förkastligt, en aspekt som är viktig då alla inte fungerar rationellt (Jareborg 2001:47).

På senare år har strafflagstiftningen använts för att påverka normerna i samhället. Den normbildande effekten kan i sig vara motiv för att lagar stiftas eller ändas. En orsak till moralbildningens framväxt, som Jareborg och Zila (2000:76) tar upp, är att det i ett demokratiskt samhälle kan vara svårt att acceptera allmänprevention genom avskräckning, då medborgarna ses som potentiella förbrytare och statsmakten som ensidigt intresserad av deras underkastelse. Sett ur en moralbildande synvinkel avser straffsystemet att bidra till att bygga upp eller förstärka den enskilda människans förmåga att själv styra sitt liv på ett godtagbart sätt (ibid).

Jareborg och Zila (2000:81) skriver också om vad de kallar expressiv allmänprevention. Kriminalisering utan ett allmänpreventivt syfte kan sägas vara verkningslöst eftersom kriminalisering är detsamma som att hota med straff. Med ett straffsystem som det som existerat i Europa de senaste 200 åren är det i stort sett omöjligt att avskaffa allmänpreventionen som grundtanke för kriminalisering. (Jareborg & Zila 2000:77) Mot detta kan ställas att det finns lite empirisk kunskap kring allmänpreventiva effekter och dess verkan samt att mycket av teorins grundantaganden bygger på sunt förnuft (ibid:78). Trots, den ovan nämnda, bristen på empiri gällande strängare straffs inverkan på brottsligheten så märks detta inte på straffrättspolitikerna. Författarna menar att det kan hänga samman med politikernas vilja att möta väljarnas krav, eller att de själva litar till sitt ”sunda förnuft” och inte på samhällsvetenskaplig forskning. Den

utveckling som skett inom straffrättspolitiken har gått mot att försöka kommunicera, övertyga, markera och uttrycka värderingar. (ibid:81)

4.1.4 Individualprevention

Individualprevention sätter, till skillnad från allmänprevention, den enskilde brottslingen i centrum och vill förändra dennes beteende för att förhindra framtida brott (Jareborg & Zila 2000:85; Sarnecki 2009:429). Genom rätt typ av straff avhålls brottslingen från att begå nya brott. Individualpreventiva åtgärder inriktar sig på den begränsade grupp av lagöverträdare som dömts till straff. Därför är det irrelevant för kriminaliseringsnivån med individualprevention, bortsett från att de utdömda straffen kan konkretisera straffhotets karaktär (Jareborg & Zila 2000:90). Vårt arbete berör just kriminaliseringsnivån och inte domstolsnivån och individualpreventiv avskräckning torde därför inte vara lika aktuellt i remissvaren som allmänpreventiv sådan.

Tre idéer har genomgående dominerat individualpreventionen. Dessa är Benthams tankar om oskadliggörande, förbättring och avskräckning. De individualpreventiva tankarna slog dock inte igenom på allvar förrän på 1900-talet. Detta beroende på ett flertal orsaker men främst på att det inte var förrän då som statsmakten stärkte sin ställning markant, samhällslivet sekulariserades och naturvetenskapliga och teknologiska framsteg skedde. Grunddragen i vad som kom att ses som den individualpreventiva visionen framställdes av von Liszt 1882: ”avskräckning av den som inte behöver förbättras, förbättring av den som kan och behöver förbättras, oskadliggörande av den som behöver men inte kan förbättras”. (Jareborg & Zila 2000:85)

Avskräckning från att begå nya brott har bäst effekt om domen sker som en direkt reaktion på det brottsliga beteendet. Genom inkapacitering är sedan tanken att göra det omöjligt att begå nya brott medan rehabilitering syftar till att återsälla funktioner som gått förlorade (Sarnecki 2009:435f; 476).

I Sverige kom individualpreventiva tankar att få stor betydelse för straffrättspolitiken och dess utveckling under de första två tredjedelarna av 1900-talet. En renodlad behandlingsteori går ut på att undanröja återfallsrisken och återföljs av en tro på en sann socialstat som syftar till att öka den allmänna välfärden, främst för dem som har det sämst. Denna optimism som gick att skönja under en del av 1900-talet finns inte längre kvar utan har bytts ut till en mer hårdragen syn. (Jareborg & Zila 2000:85;90)

4.2 Defensiv- och offensiv straffrättspolitik

En del i föreliggande arbetes syfte är att analysera remissvar på SOU 2008:85 utifrån straffrättspolitisk inriktning. Jareborgs (1995) begreppspar, defensiv- och offensiv straffrättspolitik kommer användas för att göra detta och presenteras därför nedan. Genomgående i detta avsnitt refereras Jareborg (1995) varför endast sidnummer anges.

Jareborg ser sitt begreppspar som idealtypiska, som ett tankefoster som inte nödvändigtvis direkt går att återfinna i den historiska verkligheten (s.22).

Grundtanken med den defensiva modellen är att ”skydda enskilda människor mot maktmissbruk” (s.24). I denna modell är rättssäkerhet och rättvisa överordnat brottsprevention. En av grunderna för modellen är således att staten inte alltid är god (s.24).

Gällande kriminalisering återfinns en rad tankar som leder till att effekten blir ”värdeexpressiv”, det vill säga strafflagen blir att betrakta som ett register över samhällets grundläggande moraliska krav (s.25). Påföljdsbestämningen präglas av principen om proportionalitet och ekvivalens. Vidare säger den defensiva modellen att ”onödigt strafflidande skall undvikas” (s.26). Den defensiva modellen vill hantera oönskat beteende i samhället på ett moraliskt försvarbart sätt genom att opartiska organ har det fulla ansvaret för bestraffningar (s.26).

Den offensiva modellen kritiserar straffrätten därför att systemet är ineffektivt och inte tillräckligt rationellt. Prevention av skadligt och felaktigt agerande dominerar. (s.27) Dagens offensiva politik har troligen vunnit framgång då individualpreventiva åtgärder anses ha misslyckats. Staffsystemet söker nå brottsprevention genom generella åtgärder som verkar i allmänhet. Till skillnad mot den defensiva modellen ses staten som en ”bundsförvant” i den offensiva modellen (s.28).

Den offensiva modellen begagnar sig av ”snabba ingripanden” mot identifierade problem. Centralt är kriminalisering av dessa risker och faror. (s.28f) Modellen anses bara berättigad ifall den är effektiv för att förhindra brott (s.30). Detta leder enligt Jareborg till att straffrättspolitiken använt sig av utgångspunkter som haft stöd i det sunda förnuftet men inte i kriminologisk forskning (s.30). Den första av dessa utgångspunkter är det som kallas den allmänna teorin och säger att ju strängare straff desto mindre brottslighet (s.31). Risken med detta är att det kan leda till en så kallad symbolisk lagstiftning. Lagen blir symbolisk i den

bemärkelsen att den kommunikativt syftar till att fungera brottspreventivt men det bakomliggande syftet är att fungera lugnande för allmänheten (s.32).

4.3 Anpassning och icke-anpassning

Garland (2001) presenterar två strategier, anpassning och icke-anpassning, gällande hur en hög nivå av brottslighet i samhället kan hanteras politiskt. Vi har här valt att presentera dessa två straffrättspolitiska strategier eftersom de senare i analysen kommer att användas för att förtydliga vissa resonemang.

Anpassning som är influerad av nyliberalistiska tankar anser att ett högt antal fångar inte kan ses som kostnadseffektivt. Icke-anpassning å andra sidan bottnar i nykonservativa tankar om att staten ska vara stark och beskyddande samt svara mot samhällets tankar. (Garland 2001:138)

Anpassningsstrategier ska med en kreativ och effektiv administration bemöta den höga brottsligheten. Politiskt kan detta enligt Garland (2001:133ff) ske på sex olika sätt. Det första är att rättsväsendet professionaliseras och effektiviseras. Det andra är vad som beskrivs som kommersialisering av rättsväsendet, av Garland (2001:116) exemplifierat med privatisering av fängelser. Det tredje är att genom avkriminalisering, färre åtal och dylikt få ner brottsligheten. Den fjärde anpassningsformen går ut på att omdefiniera vad framgång är och på så sätt dra ner förväntningarna på kriminalpolitiken. Det femte sättet är att konsekvenser av brott hamnar i fokus. Det sjätte och sista sättet som tas upp är en omfördelning av ansvar som innebär att alla kan ses som ansvarig samtidigt som individen själv bär ansvar. Sammantaget kan sägas att anpassning innebär att de höga brottsnivåerna i samhället tas för givna (ibid:126).

Icke-anpassningsteorier har utvecklats samtidigt som en anpassningsinriktad politik bedrivits och har troligen uppkommit då oppositionen krävt hårdare tag mot brott och brottslingar, ökad säkerhet för allmänheten och mer ordning och reda (ibid:131f). Garland (2001:132) skriver att detta politiskt tar sig uttryck i åtgärder som förnekar såväl tidigare forskning som tidigare erfarenheter. Detta kan ske bland annat genom vad han benämner "acting out", det vill säga ett impulsivt agerande baserat på övertygelse som på ett expressivt sätt ska övertyga allmänheten (ibid:132f). Vid icke-anpassning är det också av betydelse att identifiera grupper som åtgärder ska riktas mot. Detta leder till en uppdelning i "vi" och "dem" (ibid:135).

Då vissa av anpassningens metoder kan te sig oförklarliga för allmänheten så kan icke-anpassning användas politiskt för att både vinna och återfå förtroende. Begrepp som nolltolerans har här varit viktiga. (ibid:134)

5. Kriminalpolitisk utveckling

I detta kapitel presenteras en mer fördjupad redovisning av hur synen på straff utvecklats och förändrats i Sverige från 1960-talet. Vi anser det vara av intresse att närmare se på den kriminalpolitiska kontext SOU 2008:85 tillkommit i. På detta vis kan sedan arbetets resultat sättas i relation till den kriminalpolitiska utvecklingen.

Kriminalpolitiken och straffrätten i Sverige och resten av västvärlden, har förändrats under senare tid. Detta beror på ett antal olika orsaker vilka vi ska försöka presentera kortfattat.

Den klassiska straffrätten bygger på en rad principer. Likhetsprincipen som innebär att oavsett vem som begår en viss handling så ska de bestraffas lika, proportionalitetsprincipen som innebär att straffet ska stå i proportion till den skada som handlingen resulterat i samt legalitetsprincipen som säger inget straff utan lag. Allmänprevention och individualprevention var teorierna bakom strafflagstiftningen. (Lenke 2009:233)

Under de senaste hundra åren menar Lenke (2009:234) att individualprevention vunnit mark, detta framförallt genom vad som kallas för behandlingssideologin.

De individualpreventiva tankarna var som starkast under 1960- och 1970-talen. Men efter detta kom behandlingstanken att kritiseras bland annat för brist på effektivitet, primärt i och med rapporten *Nytt straffsystem* som Brottsförebyggande rådet publicerade 1977. Denna rapport kom att ha stor påverkan på kriminalpolitisk debatt och däri lyfts åter igen uppfattningen om rättvisa och proportionalitet mellan brott och straff fram. Detta samtidigt som behandlingssideologin ansågs bidra till rättsosäkerhet och sakna effekt.

Rapporten förespråkar den klassiska skolans principer och allmänprevention framför individualprevention (ibid). Denna syn kan sägas spegla den klassiska straffrättsskolan och kallas även för nyklassisk (Sarnecki 2009:448ff). Lenke (2009:239) menar att denna nyklassiska skola återigen ställer straffet i centrum, eftersom man gått ifrån att ha ett behandlingsvärde till ett straffvärde. Utveckling har gått från frivård till fängelse.

Nyclassicismen ställde sig frågande till preventionsteorierna som grund för straffsystemet. Allmänprevention accepteras i den mån det skulle få negativa konsekvenser för samhället utan ett straffsystem. Däremot ogillas att allmänprevention skulle ligga till grund för kriminalisering eller straffnivåer. Vidare anser nyklassicister att förutsättningar måste ges till dem som dömts till brott så att de inte återfaller i brottslighet. Nyclassicismen behandlar främst den dömande nivån och vill ersätta preventionsteorierna med proportionalitet och ekvivalens.

Denna strömning märks tydligt i de regler om straffmätning och påföljdsval som infördes i BrB år 1989 där proportionalitet är den centrala principen. (Victor 1995:67)

Från mitten på 1970-talet till mitten på 1990-talet skedde en utveckling som gick från krav på mildare, kortare och färre fängelsestraff till krav på motsatsen. Tham (1995:78f) söker förklaringen till detta genom att titta på dels brottsutvecklingen, dels de politiska partier som haft makten i Sverige under denna period.

I början av 1980-talet blev det lagstiftningsnivån som ersatte individualprevention. Nu blev straffsystemets utformning en politisk fråga (Victor 1995:69). Victor (1995:71) menar att det inte är allmänprevention som står i centrum nu utan ”lag och ordning”. I takt med den politisering som skett inom kriminalpolitiken har lagstiftningstakten ökat och expertkommittéer har ersatts av parlamentariska kommittéer (ibid:73).

När debatten rasar om brott inom olika områden menar Victor (1995:74) att i avsaknad av ekonomiska resurser ändras lagstiftningen för att lugna allmänheten. Vidare menar han att straffskärpningar genomförs utan hänsyn till kriminaliseringskriterier.

De skillnader som Tham (1995) menar kan komma att påverka straffsynens utformning ser kortfattat ut på följande sätt: Den socialdemokratiska kriminalpolitiken har utvecklats från att inte vara en fråga överhuvudtaget till att från slutet på 1960-talet till slutet av 1980-talet ges stort utrymme, och sedan lysa med sin frånvaro i början på 1990-talet igen. Debatten skiftade också under denna period från att röster hördes gällande humanisering av kriminalvården till röster gällande hårdare krav, speciellt rörande narkotika. (Tham 1995:81) Regeringsperioden 1968-1976 skiljer sig markant från den mellan 1983-1991. Under den första perioden både utvidgades och inskränktes strafflagen medan den andra perioden nästan enbart kännetecknades av utvidgning. Om man sedan tittar till den brottsutveckling som skett så har brottsligheten ökat under efterkrigstiden. Denna ökning kan dock tolkas olika. I absoluta tal har det varit en oavbruten och ökande tillväxt, medan den relativa tillväxten avtagit under perioden. (ibid:85f) Brottsutvecklingen kan därmed motivera ökade åtgärder mot brottsligheten men även motsatsen. Tham (1995:86) skriver att det istället skulle kunna vara så att det inte är brottsutvecklingen i sig som ligger till grund för reaktionerna på brottsligheten utan att det är allmänhetens förväntningar på att politikerna ska göra något åt saken. Vidare menar han att varken brottsutvecklingen eller officiella reaktioner kan uteslutas som förklaring till kriminalpolitikens utveckling.

Socialdemokratisk kriminalpolitik har dock kritiserats relativt hårt och då främst från borgerligt håll. Kritiken har varit som starkast sedan 1980-talet. Socialdemokratisk kriminalpolitik kritiserades för att vara både för kontrollerande och för lite kontrollerande (Tham 1995:92). Kritiken mot en för svag social kontroll tar sin utgångspunkt i att såväl den avskräckande effekten som den moralbildande effekten av straff är för svag. För stark yttre kontroll kritiserar på basis av att omfattande regelverk i sig kan orsaka brottslighet. Ekonomisk brottslighet tas här upp som ett exempel. Vidare kan även för svag inre kontroll leda till att familjens betydelse minskar medan för stark inre kontroll genom allt för mycket regler kan resultera i normbrott. (Tham1995:92f)

Kritik av den förda kriminalpolitiken i Sverige har också framförts av massmedia samt inom en rad discipliner kopplade till kriminologi och straffrätt (ibid:94). Främst är det behandlingsidén som angrips och en bidragande faktor menar Tham (1995:95) var frånvaron av behandlingsresultat. Vid sidan av detta vann ekonomiskt influerade teorier som *rational choice* mark och i samma slag fick avskräckning ökat utrymme inom kriminologisk forskning. Vidare skiftade debatten om påföljder fokus och framhöll nu inkapacitering som vinnande alternativ. Detta skifte kan hänga samman med att lagöverträdare beskrivs som icke-normala och att en liten grupp kriminella stod för en stor del av brottsligheten (ibid).

6. Material och metod

Detta kapitel inleds med en kortfattad presentation av statens offentliga utredningar och remissvar. Därefter beskrivs de material som ligger till grund för arbetet, följt av en presentation av vår vetenskapsteoretiska utgångspunkt och arbetets metod. Avslutningsvis framförs kritiska reflektioner i anslutning till den valda metoden.

6.1 Kort om statens offentliga utredningar och remissvar

Regeringen tillsätter en statlig utredning, kallad kommitté, för att utreda en viss fråga. De kommittéer som tillsätts kan bestå såväl av experter och tjänstemän som politiker. Utgångspunkterna för utredningen anger regeringen i det som kallas kommittédirektiv. I direktiven står angivet vilken fråga som ska utredas, vilka problem som ska lösas och när detta arbete ska vara klart. Därefter är tanken att utredningen ska arbeta relativt självständigt. (regeringen.se)

Dessa externa utredningar, till skillnad från interna inom ett departement, presenteras sedan för regeringen i en rapport, ett så kallat betänkande, i serien Statens offentliga utredningar, SOU. Innan regeringen tar ställning till utredningen skickas den på remiss där myndigheter, organisationer, kommuner och andra bereds tillfälle att yttra sig. Meningen med remisserna är att regeringen ska få veta vad de som berörs av förslaget anser om det utredda. Dessa remissvar ska i regel vara skriftliga och instanserna har ofta minst tre månader på sig att skicka in svaren till ansvarigt departement. (regeringen.se)

6.2 Material

Materialet i detta arbete består av remissvar på SOU 2008:85. Remissvaren har samlats in via Justitiedepartementet. Totalt sett rör det sig om 33 remissinstanser. Av dessa är 11 *domstolar och liknande instanser*, 14 *myndigheter* (exklusive *domstolar och liknande instanser*), 3 *representanter för universitet* samt 5 *branschorganisationer och intressegrupper*. Vilka instanser som ingår i vilken grupp finns redovisat under rubriken remissvar i slutet av referenserna.

I de fall instanserna i sina remissvar inte haft något att tillägga har dessa inte behandlats, oavsett om de tillstyrker eller avstyrker utredningens förslag. De instanser som inte yttrat sig rörande de aspekter arbetet behandlar är Brottsförebyggande rådet, Domstolsverket, Riksdagens ombudsmän (JO), Luleå tingsrätt, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse (SiS), Statskontoret, Sveriges Kommuner och Landsting, Säkerhetspolisen, Värmlands tingsrätt samt Riksrevisionen.

6.3 Vetenskapsteoretisk utgångspunkt

Detta arbete bygger på en hermeneutisk ansats, det vill säga den tolkande vetenskapen. Konsekvensen av en sådan utgångspunkt är att det inte finns något som helt kan ses som neutral och värdefri forskning. Detta då vi i enlighet med Holme och Solvang (1997:30f) anser det omöjligt att stänga ute sig själv som forskare vid samhällsvetenskapliga studier som denna. En av hermeneutikens grundtankar är att vi alltid förstår något mot bakgrund av vissa förutsättningar (Gilje & Grimen 2004:183). Vår förförståelse blir därför betydelsefull och det är viktigt att vara medveten om detta genom arbetets alla skeden och på så sätt försöka distansera oss från vårt arbete (Holme & Solvang 1997:30f). Inom hermeneutiken är även kontexten betydelsefull. Därför har det varit viktigt att i detta arbete redovisa såväl tidigare forskning om det allmänna rättsmedvetandet som den kriminalpolitiska utvecklingen som skett i Sverige sedan 1960-talet.

Den sociala och historiska kontexten i form av kriminalpolitisk utveckling har således kunnat kopplas till vår förståelse av remissvaren (Bryman 2002:371). Sammantaget kan det ovan beskrivna ses som element i den hermeneutiska cirkeln, som pekar på samband mellan det som ska tolkas, vår förförståelse och det sammanhang som det ska tolkas i (Gilje & Grimen 2004:188f).

Med vår hermeneutiska syn följer också en konstruktivistisk syn på samhället. Denna utgångspunkt innebär att sociala fenomen ses som föränderliga och skiftar med kulturella och historiska förhållanden (ibid:278). Vi utgår alltså från att samhällsklimatet i stort bidrar till att sätta ramar för och definiera dominerande diskurser inom olika områden, till exempel synen på straffets funktion och straffrättspolitisk inriktning (Lindgren 2005:6).

6.4 Metod

Baserat på arbetets syfte ter sig kvalitativa metoder som de mest lämpliga, eftersom generella slutsatser som går att överföra till en större population inte eftersträvas. Tanken är istället att utifrån teorier om straffets funktion och straffrättspolitik studera remissvar på SOU 2008:85. Vi ämnar alltså studera förekomsten av idéer inom ett avgränsat område och anser därför textanalys, mer specifikt en idé- och ideologianalys, vara den mest relevanta metoden för vår analys.

Vi anser i likhet med Bergstöm och Boréus (2005:149) att en idé kan ses som en tankekonstruktion som utmärks av en viss kontinuitet. Dessa tankekonstruktioner kan vara såväl föreställningar om verkligheten, som värderingar av företeelser eller föreställningar om hur man bör handla. Ordet ideologi kan i sin tur definieras på flera olika sätt. Vi anser dock att en mer neutral definition fri från ideologiernas effekter är att föredra och ser en ideologi som någon typ av idésystem, en samhällsåskådning (ibid:150f). Detta synsätt stämmer i stort med vad vi anser vilja och kunna tydliggöra med vår textanalys.

Utifrån de straffteorier och straffrättspolitiska teorier som presenterats i teorikapitlet har vi valt att formulera ett antal dimensioner/idealtyper. I det första avseendet har synen på straffets funktion delats in i *att avskräcka från brottslighet, att skydda samhället från brottslingen, att återanpassa brottslingen till samhället, att brottslingen sonar sitt brott, att brottsoffret får upprättelse* och *att uttrycka vad samhället inte tolererar*.

Denna indelning överensstämmer med de kategorier som används som svarsalternativ på en fråga i en del av den undersökning av allmänhetens rättsmedvetande som pågår inom Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Vi har valt att använda oss utav dessa

dels då de sammanfattar straffteorierna, dels då det kan vara intressant att möjliggöra framtida jämförelser med allmänhetens syn på frågan.

I det andra avseendet har straffrättspolitisk inriktning delats in i *defensiv-* och *offensiv straffrättspolitik*.

Vi har valt att fortsättningsvis benämna vårt analysverktyg som dimensioner. Bergstöm och Boréus (2005:159;164f) beskriver en idealtyp som en tankekonstruktion som används som ett raster att lägga över texten och på så sätt rekonstruera idésystem. Dimensioner beskrivs som mer allmänt hållna men fungerar också som analysram utifrån vilken materialet sorteras. Vi anser utifrån vår vetenskapsteoretiska utgångspunkt att de mer löst hållna dimensionerna är att föredra framför mer detaljerade idealtyper. Däremot har vi valt att grunda våra dimensioner på avgränsade teorier och på så sätt definiera och specificera dem så de till sin natur kanske kan betraktas som mindre fasta idealtyper. Den innebörd vi har tillskrivit dimensioner avviker således något från den Bergstöm och Boréus (2005) beskriver ovan. En vidare diskussion om anledningen till detta förs nedan under avsnittet kritiska reflektioner.

Samtliga remissvar har lästs igenom med utgångspunkt i våra dimensioner. Först lästes remissvaren igenom utifrån synen på straffets funktion. Operationaliseringen gick till så att yttranden kopplade till straffets avhållande effekt på brottslighet av oss ansågs tillhöra *att avskräcka från brottslighet*, yttranden gällande hjälpinsatser och utvecklingen hos brottslingen kategoriserades som *att återanpassa brottslingen till samhället*. Yttranden med koppling till proportionalitet och straffvärde hänfördes till *att brottslingen sonar sitt brott*, medan tankar om brottsoffret av oss ansågs representera *att brottsoffret får upprättelse*. Slutligen har yttranden med bäring på samhällets toleransnivå setts som *att uttrycka vad samhället inte tolererar*. Som framgår av resultat och analys gällande synen på straffets funktion har vi inte identifierat några direkta yttranden avseende *att skydda samhället från brottslingen*. Trots att dimensionerna speglar olika syn på straffets funktion så fann vi att de även överlappar. Operationaliseringen har därför inte varit lika självklar alla gånger. Vi har valt att hantera detta genom att i resultatpresentationen använda citat som belyser såväl straffets olika funktioner som sådana, som visar på överlappning. Dessutom samredovisas dimensionerna kopplade till de absoluta straffteorierna i analysen.

Samtliga remissvar lästes även igenom med utgångspunkt i Jareborgs begrepp *defensiv- och offensiv straffrättspolitik*. När remissvaren gått igenom i detta avseende framträdde ett antal

tema som instanserna resonerade kring. Vi beslöt således att redovisa såväl resultaten som analysen gällande straffrättspolitik utifrån dessa teman. Operationaliseringen gick sedan till så att yttranden gällande undersökningens bristande empiriska underlag och att undersökningen bara är en politisk markering, tillsammans med att den skapar gränsdragningsproblem och påverkar förutsebarheten samt förslagets bristande effektivitet, proportionalitet och ändamålsenlighet har av oss ansetts tillhöra *den defensiva modellen*. Yttranden som framhåller att samhället inte tolererar visst beteende och att lagstiftaren måste göra markeringar har ansetts tillhöra *den offensiva modellen*.

Vid genomgången av remissvaren har således bara yttranden som berör synen på straffets funktion eller straffrättspolitisk inriktning beaktats.

6.5 Kritiska reflektioner

Frågan om reliabilitet behandlar i vilken utsträckning resultaten från vårt arbete blir de samma om de genomförs på nytt (Bryman 2002:43). Vi har i så stor utsträckning som möjligt försökt förhålla oss objektiva till remissvaren. Däremot anser vi inte utifrån vår vetenskapsteoretiska syn att det går att till fullo uppfylla objektivitetsidealet i denna typ av arbete. Vi har försökt kompensera detta genom en så öppen och saklig framställning som möjligt (Holme & Solvang 1997:337). Vi har till exempel använt oss av citat för att visa såväl budskapen i instansernas remissvar, som för att dokumentera de uppfattningar vi senare i analysen ger uttryck för. Genom att i analysen sätta in yttranden i ett teoretiskt sammanhang och ge förslag till tolkning går det att se vilken funktion citaten fyller. (ibid:145)

Tolkningen av yttrandena i remissvaren baseras på bland annat individuella utgångspunkter (Gilje & Grimen 2004:202). Vi har, i detta avseende, vid genomgång av remissvaren med utgångspunkt i våra dimensioner utnyttjat det faktum att vi är två personer som genomfört studien. Trots att vi inte tror att ett objektivitetsideal går att uppnå har vi utfört reliabilitetstest. Kontinuerligt har vi båda gått igenom samma text oberoende av varandra med ledning av de definitioner som bestämts för respektive dimension. Resultatet blev att vi nästan uteslutande funnit samma yttranden och poänger i texten. Trots att intersubjektiviteten i detta avseende får anses som hög bör tilläggas att vår förförståelse är relativt lik då båda studerar kriminologi på samma nivå och har liknande tidigare akademiska erfarenheter.

Frågan om validitet handlar om ifall vi i vårt arbete med det valda genomförandet besvarar vår forskningsfråga (Bergstöm & Boréus 2005:35). Vi har genom studier av bland annat

den kriminalpolitiska utvecklingen försökt lära oss mer om den sociala kontext SOU 2008:85 tillkommit i och på så sätt öka vår förståelse för ämnet och även förhoppningsvis arbetets validitet. De problem som primärt måste hanteras i samband med validitet är vår valda analysmodell och utformningen av dimensionerna. Den innebörd vi tillskriver begreppet dimensioner är ett resultat av just detta problem. En fördel med en idealtyp är att den kan bringa ordning i ett stort textmaterial, en nackdel är att en så specificerad analysmodell kan tvingas på materialet och tänja innebörden i yttrandena så de passar in (ibid: 171f). Genom att ha ett för finmaskigt raster kan också mycket information gå förlorad i texten eftersom det inte passar in. Dimensioner som är mer allmänt hållna kan tillgodose detta i viss utsträckning. Däremot går den precision som finns med idealtyper förlorad och det finns risk för att de blir för vaga. Vidare kanske dimensionerna inte är heltäckande eller rent innehållsmässigt inte heller är ömsesidigt uteslutande. (ibid:172f) Vi har alltså valt att hantera dilemmat genom att på förhand specificera våra dimensioner i större utsträckning. Däremot har vi stött på problem med att dimensionerna avseende straffets funktion inte var ömsesidigt uteslutande utan gick in i varandra. Dessutom inträffade överlappning även gällande synen på straffets funktion och straffrättspolitisk inriktning. Detta hade kanske kunnat lösas genom att använda än mer specificerade idealtyper eller använda andra dimensioner på straffrättspolitik än Jareborgs begreppspar. Eftersom vi bestämde dimensioner på förhand och lät analysramen styra vårt fortsatta arbete kunde vi inte korrigerat detta, utan det blir en lärdom att dra nytta av inför fortsatta studier.

Under arbetets gång har vi även ställts inför att Jareborgs definition av sitt begreppspar inte alltid är så tydlig. Detta har givit utrymme för tolkningsmöjligheter. Vi har försökt komma till rätta med detta genom att i texten löpande motivera våra tolkningar och kategoriseringar.

7. Resultat och analys av straffets funktion

Nedan presenteras resultaten av de remissvar som behandlar straffets funktion. Presentationen är upplagd så att utredningen primärt kommenteras i sin helhet. Där instanserna berör straffets funktion i anknytning till något delförslag har dessa också tagits upp. Då ett specifikt förslag berörs framgår så i texten. Presentationen av resultaten sker här i form av löpande text utan underrubriker. Utifrån valda dimensioner baserade på straffteorierna analyseras sedan resultaten genom att inordnas under respektive dimension.

7.1 Resultat avseende straffets funktion

Förslaget anses medföra ”stora kostnader i form av både pengar och mänskligt lidande till liten eller ingen preventiv nytta” (Sveriges advokatsamfund s.3) och att det i utredningen inte finns något som ”konkret visar att skärpta straff skulle få en positiv inverkan på samhället med resultat att det skulle ge en brottsförebyggande effekt” (Förtroenderådets riksorganisation, FRIO, s.1)

Andra tankar kring straffet synliggörs genom Motormännens (s.1) påpekande att de särskilt vill ”framhålla vikten av att allmänheten informeras om förslagen leder till ändrad lagstiftning”. Vidare vill Svenska Bankföreningen (s.4) att straffvärdet för icke fullbordat rån ska närma sig det för genomförda rån. De anser att det skulle ha ”en återhållande effekt på brottsbenägenheten, eftersom gärningsmännen då utsätter sig för en risk för strängare påföljd under hela förberedelseskedet”. Kriminaliseringens preventiva syfte berörs även genom att Åklagarmyndigheten (s.12) anser att stämpling till utpressning bör kriminaliseras, då det är ”angeläget att kunna avbryta den här typen av brottslighet på ett så tidigt stadium som möjligt”.

FRIO (s.2) anser i stället att samhällets resurser bör läggas på ”allmänna vårdliknande organisationer och i verksamhets- och projektbidrag till frivilligorganisationer, som stöd för informations- och hjälpinsatser för människor i svåra livsbetingelser eller som stöd till nyskapande idéer och metoder för att stävja exempelvis alkohol- och narkotikamissbruk, våld i nära relationer med mera”. Samma typ av resonemang förs gällande sysselsättning under verkställigheten där system med intagnas egen påverkansmöjlighet anses främja arbetet och ”i större omfattning än annars lär främja den personliga utvecklingen” (ibid s.3).

Brottsoffermyndigheten (s.1) är särskilt positiv till att utredningen haft ”ett tydligt brottsofferperspektiv” och att offrets ”primära intresse är inte att gärningsmän får så långa straff som möjligt, utan att ett brott blir beivrat med en rimlig påföljd som står i proportion till det lidande som offret faktiskt utsatts för.” Påföljder av detta slag anses ”bidrar på ett positivt sätt till återhämtningsprocessen” (ibid). Blekinge tingsrätt (s.2) tillägger att om samhällets syn på allvarliga våldsbrott förändrats så borde också kränkingsersättningarna justeras uppåt.

Angående bankrån menar Svenska Bankförening (s.1), som tidigare nämnts, att det är angeläget att markera samhällets avståndstagande från denna typ av brottslighet men de vill även ”betona att brottsoffrens, bl.a. de bankanställdas, psykiska upplevelser av gärningen måste få ökad betydelse för straffvärdet”. De understryker också att brottsoffrets upplevelser är ”lika allvarliga om hotet utövas med ett falskt som med ett äkta och skarpladdat vapen” och ”det är

målsägandes uppfattning av hotet samt andra omständigheter som ska vara avgörande för om brottet ska anses vara grovt eller inte” (ibid s.3).

Kriminologiska institutionen (s.5) skriver: ”Vi är säkra på att allmänheten – ställd inför alternativet straffskärpning eller höjd ersättning till offer för våldsbrott – skulle välja ekonomisk ersättning framför något längre straff för vissa gärningsmän som ändå hamnar i fängelse.” En annan remissinstans vid Stockholms universitet menar att det inte är så angeläget att höja straffnivån på fängelsestraff för grova våldsbrott. ”Väsentligare är att anmälda brott omedelbart utreds, att åtal väcks och att fällande domar alltid är förenade med en kännbar sanktion. Därmed understryks individens ansvarstagande och brottsoffret upplever att samhället ställer upp på hans/hennes sida.” (Juridiska fakultetsnämnden s.3)

Åklagarmyndigheten (s.4f) anser att utredningens argument och skäl är ”helt tillräckliga” men tycker en svaghet är att det inte kan härledas varför acceptansen minskat för bara de allvarligaste våldsbrotten och inte för de ”inte så fullt allvarliga våldsbrotten”. Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet (s.2) tillstår att mycket talar för att acceptansen minskat men undrar om detta innebär att ”enskilda våldshandlingar betraktas som mer förkastliga än tidigare”. Vidare anser de att en ökad anmälningsbenägenhet tyder på att våldsbrott inte länge betraktas som tillhörande den ”privata sfären” men det behöver inte betyda ”att man också förväntar sig en strängare samhällelig reaktion – vad som förväntas är en rättvis reaktion”.

Justitiekanslern (s.2) påpekar att allvarliga våldsbrott också ”regelmässigt leder till så svåra skador och kränkningar att domstolarnas praxis – generellt sett – inte kan anses motsvara brottets straffvärde” med hänvisning till att genomsnittstraffet för grov misshandel under 2000-2005 var knappt 16 månader och påföljderna nästan genomgående låg i den nedersta fjärdedelen av straffskalan. Även Åklagarmyndigheten (s.9) anser, baserat på att det idag finns mer kunskap om de psykiska och psykologiska effekterna av brott för brottsoffer och deras anhöriga, att dessa effekter bör kunna ”inverka i skärpande riktning på brotten mot person”. Åklagarmyndigheten (s.9) välkomnar också straffskärpning som ”markerar en skärpt syn på allvarliga misshandelsbrott”. Brottsoffermyndigheten (s.2) i sin tur anser att minimistraffet för grov misshandel bör höjas till två år för att ”göra en tydlig markering av att synen på brottets straffvärde förändrats”.

Barnombudsmannen (s.1) gör tilläget att ”brott som riktas mot ett barn generellt bör ha ett högre straffvärde än om samma brott riktas mot en vuxen person”.

Justitiekanslern (s.1) anser att ”den organiserade brottslighetens utbredning i sig är ett tungt vägande skäl för att uppgradera straffvärdet” gällande allvarliga våldsbrott. På liknande sätt resonerar Stockholms tingsrätt (s.2) gällande utpressning. ”Inte sällan är det organiserad brottslighet som ligger bakom brotten”. ”Det psykiska lidande som brottsoffret drabbas av är enormt och det upphör vanligtvis inte förrän tidigast efter att utpressningen upphört”. Vidare upplevs att offren är rädda att anmäla på grund av risker som tros följa av detta. Mot bakgrund bland annat av brottets allvar anses det angeläget att skärpa straffet.

Även andra remissinstanser anser att utpressning sker inom ramen för den organiserade brottsligheten och att en straffskärpning skulle vara ett sätt att ”markera hur allvarligt samhället ser på denna företeelse” (Rikspolisstyrelsen s.1). Vidare anser Hovrätten för Nedre Norrland (s.3) att grova utpressningsbrott utgör en särskilt samhällsfarlig form av brottslighet. Örebro tingsrätt (s.3) tillägger att denna typ av brottslighet ”ofta innebär betydande påfrestningar för främst drabbade personer men även i många fall för samhället i stort”. Utifrån detta anses det motiverat att ändra straffskalan. Åklagarmyndigheten (s.11) instämmer i att denna typ av brott ofta begås ”inom ramen för organiserad brottslighet”. Vidare menar myndigheten att ”typbrottet” inte längre handlar om enstaka personer utan om ”beskydd” där näringsidkare utsätts för våld och hot om detta. ”Brottet är därför av samhällsfarligt slag”. Jämfört med rån menar Åklagarmyndigheten (s.11) att det ur brottsoffrets perspektiv inte gått att ”motivera den stora skillnaden i synen på straffvärde”. De finner att det därför finns mycket starka skäl för att skärpa synen på denna brottstyp, ”ett straffstadgande som i princip inte ändrats sedan 1942”.

Rörande återfall ges också uttryck för vad samhället inte tolererar. Det menas att en straffskärpning sänder en viktig och tydlig signal, till såväl samhället i allmänhet som kriminella i synnerhet, om att upprepad brottslighet inte tolereras (Rikspolisstyrelsen s.1; Motormännen s.1; Justitiekanslern s.5; Svenska Bankföreningen s.4). Svenska Bankföreningen (s.4) hänvisar till bankernas erfarenhet av att rån mot dessa ofta begås av personer som ”specialiserat sig på denna typ av brottslighet och genomför rån vid upprepade tillfällen”. ”Denna uppfattning styrks av en utredning som BRÅ har gjort”. Åklagarmyndigheten (s.13) sammanfattar detta tydligt genom sitt yttrande att förslaget inte är främmande då myndigheten är ”av den bestämda uppfattningen att det finns ett brett stöd för att tydligare markera att samhällets tolerans för brott minskar ju mer det upprepas än vad dagens lagstiftning ge uttryck för”.

7.2 Analys avseende straffets funktion

Nedan följer en analys utifrån tidigare nämnda dimensioner

7.2.1 Avskräcka från brottslighet

Att straffets syfte är att avskräcka från att begå brott träder fram genom yttranden som syftar på att straffskärpningar av redan kriminaliserade gärningar borde ske för att få en återhållande effekt och att gärningsmannen riskerar en strängare påföljd. Rörande den avskräckande effekten kan påpekas att presumtiva lagöverträdare antas agera någorlunda rationellt (Sarnecki 2009:430). Resonemanget som förs går ut på att stävja brottsligheten på ett tidigt stadium. Avskräckning kan vara såväl allmän- som individualpreventiv. Vikten av att allmänheten är inbegripna med vad en ändrad lagstiftning innebär framhålls. Utan denna kunskap uteblir således den avskräckande effekten. Kritik mot bristande påvisad brottsförebyggande effekt kan ses som ett uttryck för att skärpta straff också bör avskräcka från brottslighet. Detta resonemang hänger samman med det som senare förs gällande defensiv straffrättspolitisk inriktning och bristen på empiri. Å andra sidan skulle avsaknad av den preventiva effekten kunna vägas upp av att förslaget skulle bli en del av en normbildande verksamhet (Jareborg 1995:21), någonting som kommer tas upp senare.

7.2.2 Återanpassa brottslingen till samhället

Straff kan också ses som ett medel för att återanpassa brottslingen till samhället. Vi har funnit yttranden i anknytning till återanpassning som framhåller att hjälpinsatser för dem som ligger i riskgrupper bör premieras framför straffskärpningen. För att undanröja återfallsrisken anses också att under straffets gång bör arbete som främjar den personliga utvecklingen hos de intagna premieras.

7.2.3 Brottslingen sonar sitt brott och brottsoffrets upprättelse

Vi har, som tidigare nämnts under rubriken metod, valt att samredovisa synen på att straffets funktion är att brottslingen sonar sitt brott och att brottsoffrets får upprättelse. Detta görs då vi upplever att yttrandena gällande de två aspekterna går in i varandra och att en samredovisning ger en mer heltäckande framställning.

Den absoluta straffteorin som handlar om vedergällning kan kopplas samman med proportionalitet och straffvärde. Dessa tre begrepp kan sedan i sin tur kopplas till toleransnivån för ett visst beteende i samhället. Inom vedergällning är tanken att den skuld som ska sonas står i proportion till det onda offret lidit (Dahlström et al. 2008:426). Allt detta exemplifieras genom

yttrande av karaktären att straffets längd inte är av primärt intresse utan att påföljden istället speglar offrets lidande är av intresse. Vidare speglas denna syn på straff i uttalanden som betonar att samhället bör markera ett avståndstagande mot ett visst beteende samtidigt som offrens upplevelser måste få en ökad betydelse för straffvärdet. Det samma kan sägas gälla för tankar att kränkingsersättningar till brottsoffer bör samvariera med samhällets syn på en viss brottstyp. Uttalanden av denna karaktär kan dessutom ses som att brottsoffret ska få upprättelse genom straffet, även detta en absolut straffteori. Dock förutsätts här att brottsoffret verkligen upplever att han/hon får upprättelse genom ersättningen.

Kritik gällande att allmänheten kanske inte eftersträvar straffskärpningar utan att det är en politisk markering kan kopplas till synen på straffskärpningar. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet menar alltså att allmänheten säkerligen skulle välja höjd ersättning till brottsoffer framför straffskärpningar. Juridiska fakulteten vid samma universitet menar istället att det är viktigare att brott utreds och att det på åtalet följer fällande domar som är förenade med en påtaglig sanktion. Resonemanget är att individen ska ta ansvar och att samhället ska stötta brottsoffret. Dessa tankar överensstämmer med en rationell gärningsman som får ta personligt ansvar för sitt handlande.

7.2.4 Vad samhället inte tolererar

Att samhällets acceptans mot allvarliga våldsbrott minskat instämmer många med. Däremot kan det ifrågasättas varför inte tendensen varit densamma vid mindre allvarligt våldsbrott. Inte heller behöver detta innebära att enskilda handlingar är att se som mer förkastliga. Slutligen behöver det inte vara så att minskad acceptans är att likställa med strängare straff. Uttalandena ovan behandlar straffets moralbildande effekt och att denna skall spegla gärningens förkastlighet. Här är det alltså frågan om ifall samhällets minskade acceptans ska synas i lagstiftningen eller om det är så att lagstiftningen förväntas leda till en normbildande effekt.

I kontrast till de remissinstanser som menar att straffpraxis redan idag speglar minskad acceptans mot allvarliga våldsbrott påpekar Justitiekanslern att denna typ av brott leder till skador och kränkningar som inte idag kan anses matcha straffvärdet. Synpunkten framförs gällande grov misshandel där minimistraffet anses bör höjas för att markera en förändrad syn på brottet.

Den normbildande effekten kan ses som ett uttryck för det som Jareborg och Zila (2000) benämner expressiv allmänprevention. Sett på detta sätt kan det genom straffrätten uttryckas och

kommuniceras en uppsättning värderingar. Vissa instanser efterfrågar den här typen av ingrepp där ett visst beteende ska ses som mer förkastligt än ett annat, det vill säga lagstiftningen ska ha en uppfostrande funktion. Exempel på detta är att brott riktade mot barn kräver ett högre straffvärde än samma brott riktat mot vuxna. Samma sak gäller för den organiserade brottsligheten. Argumenten för de senares ökade straffvärde är att vid utpressning som ofta ses ske inom den organiserade brottsligheten är offrets lidande stort samt att brottet ses som en fara för samhället.

Gällande återfall anses att straffskärpning är en viktig och tydlig signal om vad samhället inte tolererar. Samhällets tolerans upplevs också minska vid upprepade brottsligheter och lagstiftningen bör spegla detta.

8. Resultat och analys av straffrättspolitisk inriktning

Nedan presenteras resultat och analys av de remissvar som berör straffrättspolitisk inriktning. Liksom vid synen på straffets funktion är presentationen upplagd så att utredningen primärt kommenteras i sin helhet. Däremot där instanserna berör något delförslag har dessa tagits upp. Då ett specifikt förslag berörs framgår så i texten. Ett delområde som behandlas särskild är återfall eftersom många instanser kommenterat detta. Resultaten presenteras här utifrån typ av resonemang. Resultaten analyseras utifrån dimensionerna, defensiv- och offensiv straffrättspolitik. Även Garland's begrepp anpassning och icke-anpassning används för att förtydliga vissa resonemang.

8.1 Krav på empiri

Det förs i remissvaren en diskussion om avsaknad av empiri som kan exemplifieras genom att instanser ställer sig frågande till ”vilka goda skäl som finns för sådan straffskärpning” (Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet s.2) och att det ”knappast kan påstås att den förvärrade brottsituationen kräver strängare straff. Särskilt som all kriminologisk forskning visar att strängare straff inte nämnvärt påverkar brottsnivån” (ibid). Sveriges advokatsamfund (s.1) anser att ”tillräckliga skäl saknas för den skärpning av påföljder som föreslås” och menar att en generell höjd repressionsnivå måste baseras på mer ”djupgående analyser i fråga om proportionalitet, ändamålsenlighet, nödvändighet och effektivitet”. Bristen på empiri framhålls också av Hovrätten för Nedre Norrland (s.1f) genom att hovrätten tar upp att det, som utredningen också tillstår, inte finns underlag för att påstå att straffskärpningar leder till minskad

brottslighet. ”Det är alltså långt ifrån säkert att straffskärpningar – med de betydande kostnadsökningar som de medför för staten – är det mest ändamålsenliga sättet att komma tillrätta med våldsbrottsligheten i samhället”.

”Utredningens största brist är emellertid att den underlåtit att empiriskt undersöka hur domstolarnas straffmättningspraxis faktiskt har utvecklats över tid” (Kriminologiska institutionen på Stockholms universitet s.2). Vidare anför Kriminologiska institutionen (s.5) att straffpraxis redan nu återspeglar en tydligt skärpt syn på våldsbrottsligheten. Stockholms tingsrätt (s.1) är av samma åsikt som Kriminologiska institutionen och anser att den befintliga straffskalan för grov misshandel ger möjlighet att döma ut långa fängelsestraff. FRIO (s.5) menar att en straffskärpning redan sker i Sverige och att ytterligare ”dra åt tumskrubarna” inte är ändamålsenligt eller ens trovärdigt. Göteborgs tingsrätt (s.1) ifrågasätter det lämpliga i att göra en straffskaleöversyn av enbart en viss grupp brott: ”Även om praxis inte synes helt klar menar tingsrätten att domstolarna redan i större utsträckning tycks utnyttja straffskalorna och att det finns en tendens till straffskärpning i praxis avseende våldsbrotten”.

8.2 Krav på empiri och straffrättspolitik

Inom den offensiva modellen eftersträvas ett system som är effektivt (Jareborg 1995:27ff). Detta kan tolkas som att om inte ett lagförslag kan ge bevisad brottsprevention, så är det inte effektivt. Inom den offensiva inriktningen ses också staten som välsinnad medan det inom den defensiva inriktningen är av vikt att begränsa statens inflytande eftersom den inte alltid behöver ha goda intentioner (ibid:24;28). Utifrån den kritik som framförs om avsaknad av empiri kan framhållas att den är av defensiv karaktär eftersom instanserna inte delar statens åsikter så som de presenteras i utredningen. Staten betraktas inte i dessa fall som en bundsförvant. Vidare framförs kritik mot att straffskärpningar med de tillhörande kostnader det innebär, inte är ett ändamålsenligt sätt att hantera brottsligheten i samhället.

Vi har här även valt att använda oss av Garlands (2001) strategier anpassning och icke-anpassning. Det påpekas att straffpraxis redan idag speglar en skärpt syn på våldsbrottsligheten och att förslaget till straffskärpning inte tar detta i beaktande utan söker ytterligare straffskärpningar motiverade av det allmänna rättsmedvetandet. Utifrån Garlands (2001:132f) resonemang anser vi att detta liknar icke-anpassning eftersom tidigare forskning och erfarenhet ignoreras. Det kan istället verka som att förslaget är ett uttryck för ”acting out”, alltså ett förslag baserat på egen övertygelse som ska övertyga allmänheten (ibid:132f).

8.3 Straffskärpning som politisk markering

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet (s.2) ställer sig avvisande till generella riktlinjer såsom att straffnivån generellt ska höjas med en tredjedel och menar att dessa riktlinjer ”inte är evidensbaserade utan ett utslag för politiskt godtycke”. FRIO (s.3) anser att resonemangen som förs i utredningen är svaga och diffusa och att det inte är bevisat att strängare straff i längden minskar brottsligheten. ”Däremot skulle det tillfredställa vissa politiker som ropar efter tuffare tag och det skulle allvarligt riskera att sänka människor som döms till långa fängelsestraff och den närmaste omgivningen av barn och livskamrater som utgör den dömdes familj och stöd”. Även Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet (s.6) tycker att utredningen ”uppenbarligen drivit regeringens önskan om straffskärpningar i strid med den informerade allmänhetens syn och riskerar genom sin beskrivning att bidra till den rädsla man säger sig genom hårdare straff vilja stävja”. Förslagen anses politiskt styrda och att den primära avsikten med reformen är att åstadkomma en markering, utredningen visar på ett väldigt tydligt sätt hur den rådande straffvärdesideologin kan ”missbrukas för att fjärma kriminalpolitiken från empiri och kunskap” (ibid s.5). ”Att ekonomiskt prioritera symboliska straffskärpningar framför konkreta hjälp- och stödåtgärder för offer och gärningspersoner är direkt stötande mot bakgrund av regeringsformens krav att den *enskildes* välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten” (ibid).

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet (s.1) anför i samma anda att ”direktivet är utformat så att utredningen varit bundna att lägga fram förslag om straffskärpning”. Sveriges advokatsamfund (s.3) anser förslaget vara inget annat än en ”politisk markering” och menar att det behövs betydligt starkare skäl än att ”samhället tydligt bör markera det förkastliga i att begå brott”. De ställer sig dock bakom den kriminalpolitiska målsättningen att minska brottsligheten och att öka människors trygghet. Däremot anser de inte, i likhet med kriminologisk forskning, att dessa mål nås via den höjda repressionsnivå som utredningen föreslår. Det kan istället vara ”direkt oförenligt med målsättningen för den förespråkade kriminalpolitiken” och att det i en ”rättsstat” inte går att genomföra straffskärpningar om inte starka skäl talar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar. (ibid)

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet (s.2) påpekar det faktum att ”otaliga undersökningar” i flera länder visar att allmänheten alltid anser att straffnivån är för låg, oberoende av hur hög den är. ”Ropet på strängare straff kan således aldrig tillfredställas (i ett

system som bygger på humanitära värderingar) genom att skärpa straffen”. Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet (s.2) menar att man syftar till att använda en lagstiftningsmetod som anses vara ”principiellt motbjudande och rent av farlig”. Detta baseras på åsikten att lagstiftaren inte inför lagändringen där den borde höra hemma utan använder sig utav ett kortsiktigt tillvägagångssätt. Vidare menas att utredningen väljer fel metod för att åstadkomma det man vill uppnå då denna lagstiftningsmetod bortser från att en lag måste vara mer generell till sin karaktär. (ibid) FRIOs (s.2) invändning är att ”argumenten för en straffskärpning sägs ligga i den ’generella välfärden’ – det vill säga att den rike mannen känner sig mer otrygg för sin egen säkerhet, allt medan hans förmögenhet ökar”. Förslaget avstryks också med hänvisning till att det saknas belägg enligt forskning eller andra studier eller att meningen skulle delas av ”det svenska folkdjupet” (ibid).

8.4 Straffskärpning som politisk markering och straffrättspolitik

Det argumenteras för att förslaget i sin helhet inte ligger i linje med ”det svenska folkdjupet” (FRIO s.2). Mot förslaget anförs att det bara skapats för att tillfredställa kraven på tuffare tag från politikerna själva. Det framhålls även att regeringens önskan här inte ligger i linje med allmänhetens syn. Förhåller det sig på detta sätt är legitimiteten och trovärdigheten hos rättsväsendet hotad. Det måste alltså finnas en överensstämmelse mellan samhället i stort och de lagar som stiftas (Sarnecki 2009:461). På liknande sätt påtalas att tuffare tag skulle leda till onödigt strafflidande och påfrestningar även för den straffades omgivning. Ett yttrande med tydliga inslag av oro för att rättssäkerheten är i gungning är att förslaget om straffskärpningar går emot regeringsformens krav på att den enskilde individens välfärd ska stå i centrum. Resonemangen ovan ses av oss som tillhörande den defensiva modellen.

Att utredningen ses som en politisk markering anser vi tillhöra den defensiva modellen. Empiri åberopas för att underbygga ståndpunkten att allmänheten alltid tycker att straffen är för låga, oavsett hur höga de är, och att det därför inte är förenligt med vårt system att enbart av denna anledning skärpa straffen. Ett annat exempel är att det anses att i en rättsstat, med den kriminalpolitiska målsättningen att minska brottsligheten och öka allmänhetens trygghet, inte går att genomföra straffskärpningar motiverade av det allmänna rättsmedvetandet. Lagstiftningsmetoden ses rent ut sagt som motbjudande och farlig. Denna kritik anser vi tillhöra den defensiva modellen och angriper den offensiva modellens kortsiktighet.

8.5 Enhetlighet

Sveriges advokatsamfund (s.3) tycker att det finns ett värde i att upprätthålla den praxis som tillämpningen i de nuvarande reglerna medfört samt den förutsebarheten. Vidare påpekas att man saknar en ”generell översyn av befintliga straffskalor för att på ett mer heltäckande sätt få en övergripande bild av samhällets syn på brott och straff för olika typer av gärningar” och därigenom skapa ”förutsättningar att komma till rätta med otidsenliga och andra skillnader i fråga om straffvärde, straffmätning och påföljdsval vid olika brott och brottstyper” (ibid s.1f). Även Blekinge tingsrätt (s.2) invänder mot att endast förändra straffnivån för enstaka våldsbrott och inte göra en generell översyn av straffnivåerna.

Ytterligare en invändning är att delar av det ”straffrättsliga systemet skapar komplicerade och nya gränsdragningsproblem” (Ekobrottsmyndigheten s.1). Åklagarmyndigheten (s.4) belyser vikten av att principen om enhetlig rättstillämpning får ett ökat samt fullt genomslag. ”Det ska inte förekomma att lika fall behandlas på olika sätt beroende på vid vilken domstol den tilltalade åtalas och döms”. Därför är det av mycket stor betydelse att förarbetena redovisar lagstiftarens intentioner utförligt. I anslutning till detta finns en del invändningar mot förslaget med försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet. En åsikt är att den nuvarande ordningen ”bättre svarar upp mot rättssäkerhetens krav rörande förutsebarhet och enhetlighet i rättstillämpningen” (Sveriges advokatsamfund s.5). Göteborgs tingsrätt (s.2) instämmer i att enhetligheten ”i rättstillämpningen torde minska när utrymmet för att beakta olika omständigheter i skärpande respektive mildrande riktning ökar”. Detta kan i längden innebära att det blir svårare för parterna att förutse utgången. Göta hovrätt (s.3) uttrycker att det gällande förslaget av förändring av straffskalan för grov misshandel behövs en sådan och att straffskalan nu är ”mycket vid och används i begränsad omfattning”. Hovrätten (s.3) menar dock att en ökad spännvidd i straffmätningen kan vara svår att förena med straffrättens krav på ”förutsebarhet och enhetlighet i rättstillämpningen” och att det finns risk för att det istället blir en ”spretig” straffmätning men ett ”alltför begränsat utrymme för straffmätning kan inte anses förenligt med proportionalitetsprincipen”.

Hovrätten för Nedre Norrland (s.2) belyser att det kommer att förutsättas att domarna lämnar mer utförliga redovisningar av de faktorer som har påverkat straffvärdesbedömningarna, i annat fall kommer skillnaderna mellan bedömningarna i olika mål riskera att framstå som godtyckliga. Åklagarmyndigheten (s.8) förtydligar detta med att ”det bör införas en uttrycklig

skyldighet för domstolarna att redovisa sina ställningstaganden om straffvärde, försvårande och förmildrande omständigheter och om skälen för påföljdsvalet”. En åsikt som framförs om förslaget att dela in misshandel i fyra grader är att en sådan uppdelning ”skulle medföra att detta brott i sin systematik skulle skilja sig från andra bestämmelser i brottsbalken” (Göteborgs tingsrätt s.2).

8.6 Enhetlighet och straffrättspolitik

Ovan finns ett antal exempel på yttranden där primärt domstolar och andra instanser med koppling till den juridiska professionen ställer sig kritiska till att förutsebarheten i rådande praxis förändras, att det föreslagna systemet är komplicerat och innehåller gränsdragningsproblem samt att vissa brott, såsom misshandel, skulle skilja sig från andra bestämmelser i Brottsbalken. Argumentationen tolkar vi som tillhörande den defensiva modellen, där instanserna anser att utredningens förslag om främst försvårande omständigheter vid bestämmande av straffvärdet inte är förenligt med rättsäkerhet. För den enskilde individen skulle det också kunna bli svårt att förutse utgången vid en viss lagöverträdelse. Detta skulle leda till bristande effektivitet i och med att den allmänpreventiva effekten uteblir om allmänheten inte förstår lagstiftningen. Samtidigt påpekas att bristen på förutsebarhet och enhetlighet måste ställas mot att ett begränsat utrymme för straffmätning går mot tanken om proportionalitet. Argument av dessa slag kan alltså tolkas som att lagstiftningen är ineffektiv om inte förslagen genomförs.

8.7 Samhällets tolerans

Svenska Bankföreningen (s.1) menar att det är angeläget att ”markera samhällets avståndstagande” och ”motverka den oroande utvecklingen av antalet rån”, vilket är ett ”allvarligt hot mot tryggheten och arbetsmiljön för de anställda inom den finansiella sektorn samt inom värdetransportbranschen och handeln”. De menar även att det i förlängningen ”utgör ett hot mot kontantförsörjningen i samhället” och att ”regeringen och riksdagen nu måste vidta åtgärder” (ibid s.2).

Liknande inställning visar Åklagarmyndigheten (s.2) genom yttranden som att betänkandet och förslagen ”ligger väl i tiden” samt att det finns en ”efterfrågan på straffskärpning för våldsbrotten, bättre utnyttjande av straffskalorna och skärpt betydelse av återfall i brott”. Trots invändningen att det är viktigt att strafflagstiftningen inte ändras alltför ofta finner Åklagarmyndigheten (s.3) det ”också viktigt att även strafflagstiftningen kan ändras

och att den politiska viljan får ett demokratiskt förankrat genomslag i tillämpningen”. Om den existerande praxis avviker från de idéer som anses vara rimliga av riksdag och regering, så måste dessa genomföra ändringar till stöd för ny praxisbildning på området (ibid).

Justitiekanslern (s.2) anser att utredningen inte nödvändigtvis behöver söka skälen till ändringar i lagstiftningen i samhällsförändringar utan att lagstiftaren ”bör kunna stå upp för åsikten att allvarliga våldsbrott i praxis har värderats för lågt i förhållande till andra brott och att detta i sig utgör skäl för lagändringar”. Justitiekanslern (s.4) anser vidare att det egentligen inte är nödvändigt med en förändring av straffskalan för grov misshandel men godtar förslaget med motiveringen ”en lagändring är det enda sättet att klargöra lagstiftarens vilja att praxis ska bli strängare och mer differentierad”.

Gällande förslaget till förändrad straffskala för utpressning finns anledning att speciellt uppmärksamma ett par domstolars syn på allvaret med brottsutvecklingen för denna gärning. Göta hovrätt (s.4) anser att det finns skäl att ytterligare höja straffminimum till två år istället för föreslagna ett år utpressningsbrott oftast sker ”inom ramen för den organiserade brottsligheten och på sikt kan vara systemhotande”. Stockholms tingsrätt (s.2) anser att det är angeläget att skärpa straffen för utpressning och ställer sig också tveksam till om den föreslagna ändringen är tillräcklig.

8.8 Samhällets tolerans och straffrättspolitik

I remissvaren har vi funnit yttranden som menar, att oavsett empiri, finns en viss form av brottslighet som är så allvarlig och utgör ett sådant hot mot samhället att staten måste vidtaga åtgärder. Vidare anses förslaget ligga väl i tiden och att en ändrad strafflagsstiftning kan användas för att ”den politiska viljan får ett demokratisk förankrat genomslag i tillämpningen” (Åklagarmyndigheten s.3). Dessutom påpekas att lagändringar är ett sätt för lagstiftaren att klargöra sin vilja. Uttalanden av denna art anser vi tyda på en offensiv straffrättspolitik inriktning. Det kan ses som att genom snabba ingripanden tacklas identifierade problem. Jareborg (1995:30) menar att straffrättspolitik av detta slag har stöd i vad som kan benämnas sunt förnuft. Kanske ligger detta resonemang, i kombination med tron på en stark och välvillig stat, bakom dessa uttalanden. Även här kan en parallell dras till teorin om icke-anpassning eftersom straffrättspolitik av detta slag är en produkt av krav på hårdare tag, ökad säkerhet och ordning och reda (Garland 2001:131f). Framförallt argumenteras för hårdare tag när det kommer

till brott som begås inom ramen för den organiserade brottsligheten. Det verkar som att organiserad brottslighet i sig motiverar skärpta straff.

Yttranden tillhörande den offensiva modellen tar fasta på att samhället måste ta avstånd från ett visst beteende. Effektiviteten i dessa åtgärder är underordnad vikten av att markera avståndet.

8.9 Återfall

Blekinge tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Göta hovrätt och Sveriges advokatsamfund belyser alla att förslaget om straffskärpning vid återfall inte är förenligt med principerna om proportionalitet och ekvivalens. ”En gärning är i allmänhet inte skadligare eller farligare därför att brottslingen tidigare dömts för brott. Man kan därför inte i ett straffsystem som bygger på principerna om proportionalitet och ekvivalens och som gör anspråk på att vara rättvist ge olika långa fängelsestraff för lika allvarliga och förkastliga gärningar”. (Sveriges advokatsamfund s.4) Sveriges advokatsamfund (s.4) menar att andra brottspreventiva åtgärder än inkapacitering med stor sannolikhet kan ge bättre, billigare och humanare resultat. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet (s.7) anser att det även här saknas hänvisning till empiri. De hänvisar till kriminalstatistik och pekar på att återfallsbrottsligheten minskat sedan början av 1990-talet. Vidare menas att skälen som utredningen anför är politiskt styrda.

Även gällande återfall har oklarhet i systemet till följd av utredningens förslag påtalats. Göteborgs tingsrätt (s.3) upplever inte att bestämmelsens utformning eller avsedda tillämpning passar in i den nuvarande systematiken för reaktioner på brott. Den nuvarande regleringen är tillräcklig i sina möjligheter att skärpa straffen. Kriminalvården (s.3) menar att ett påföljdssystem ”bör rimligen vara uppbyggt så att det inte framstår som oklart om ett visst brott bör ge mängdreduktion på grund av flerfaldig brottslighet eller om det istället bör föranleda straffskärpning på grund av återfall”. Sveriges Domareförbund (s.1) anser också, i likhet med ett av de särskilda yttrandena i utredningen, ”att de föreslagna ändringarna är principiellt tveksamma och kan komma att göra systemet otydligt och svårbegripligt”.

Åklagarmyndigheten (s.13) tycker istället att den nuvarande ordningen är bristfällig och menar att utredningens förslag kommer ge förutsättningar för större enhetlighet. Däremot belyses vikten av att den nya återfallsregleringen ”inte ska få en oönskad obalans mellan reaktion och straffvärde”.

8.10 Återfall och straffrättspolitik

Kritik av utredningens förslag gällande återfall med inslag av defensiv straffrättspolitik inriktning rör att det är oförenligt med proportionalitets- och ekvivalensprincipen. Förslaget anses också bidra till ett otydligt och svårbegripligt påföljdssystem. I kontrast till detta påtalas att dagens system är bristfälligt, enligt oss en invändning tillhörande den offensiva modellen. Defensiva tankar kan också skönjas genom att andra brottspreventiva åtgärder än straffskärpningar anses vara mer effektiva.

9. Avslutande diskussion

Den avslutande diskussionen inleds med en reflektion över vad vårt arbete bidrar med för kunskap. Vidare presenteras en sammanfattning av resultaten som sedan ställs i relation till den kriminalpolitiska utvecklingen. Avslutningsvis förs ett kort resonemang kring vetenskapsteoretisk syn samt en kritisk reflektion gällande vald metod.

Genom vårt arbete har vi velat se hur ett antal remissinstanser har ställt sig till SOU 2008:85 utifrån teorier om straffets funktion och straffrättspolitik inriktning. De resultat vi, genom våra tolkningar av remissvaren, kommit fram till kan ses som ett inlägg i den kriminalpolitiska och straffrättspolitiska debatten. Vi upplever att vårt arbete kan bidra med kunskap om hur diskursen gällande straff och straffrättspolitik kan konstrueras samt sätta detta i relation till den kriminalpolitiska utvecklingen i stort. På detta sätt kan vi se ifall våra resultat ligger i linje med forskning på området och det allmänna rättsmedvetandet, eller inte, samt vad skillnaderna består i.

Efter att ha genomfört detta arbete tycker vi oss ha funnit kunskap som visar att det allmänna rättsmedvetandet kanske inte är så allmänt trots allt. Då ett samhälle upplevs uttrycka en önskan om hårdare tag mot brott och brottsligheten är det inte alltid självklart att straffskärpningar anses vara lösningen.

Dock måste det påpekas att vi arbetat med ett begränsat material och att resultaten bara gäller vad de undersökta instanserna uttrycker gällande SOU 2008:85 med utgångspunkt i våra valda teorier.

I remissvaren uttrycks en hel del åsikter gällande straffets funktion. Sammanfattningsvis har samtliga dimensioner utom att skydda samhället från brottslingar uttrycks explicit. Möjligen kan sägas att tankar om att straffet bör uttrycka vad samhället inte tolererar delvis skulle kunna

innebära att man vill skydda samhället från en viss typ av brottslingar. Till exempel kan organiserad brottslighet samt upprepad brottslighet ses som särskilt angeläget att markera samhällets avstånd till. Förövare av denna typ bör kanske enligt denna syn hållas borta från samhället, då straffskärpningar ska fungera som samhällets markering.

I remissvaren kan flera olika yttranden identifieras där straffet bör vara ett uttryck för vad samhället inte tolererar. Även då straffet anses vara av absolut karaktär så finns inslag av samhällets toleransnivå. Detta gör att de dimensioner vi använt oss av inte är ömsesidigt uteslutande. Vidare tycker vi oss se att den normbildande effekten är det som anses eftersträvansvärt. Straffskärpningarna kan således ses som symboliska eftersom de egentligen syftar till en stark markering av vad som anses vara acceptabelt beteende. Däremot kommer det från flera håll kritik mot att straffskärpningarna inte bevisligen får en effekt på brottsligheten. Straffskärpningar anses därmed inte vara den bäst lämpade metoden gällande brottsbekämpning.

Framför allt rör det sig om representanter från universiteten tillsammans med FRIO som är av åsikten att straffskärpningar inte är vad samhället efterfrågar. Åklagarmyndigheten påpekar även att samhället förväntar sig en rättvis reaktion, inte nödvändigtvis en sträng sådan. Sveriges advokatsamfund påpekar att förslaget är kostsamt, såväl monetärt som humant, utan bevisad effekt.

Ett antal domstolar tillsammans med Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen och Justitiekanslern tar upp att den organiserade brottsligheten är samhällsfarlig och måste bemötas med avståndstagande. Denna uppfattning verkar grunda sig på instansernas egna erfarenheter och inte empiriskt underlag. Detsamma gäller tankarna kring straff och återfall uttryckta av Rikspolisstyrelsen, Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten, Svenska Bankförening samt Motormännen. Dock hänvisar Svenska Bankförening till en utredning gjord av Brå, rörande vilka typer av personer som begår bankrån.

Gällande straffrättspolitisk inriktning kan sammanfattningsvis sägas de yttrande angående utredningens förslag som tar sig uttryck i att det saknas empiriskt underlag samt att proportionalitetsprincipen, ändamålsenlighet och effektivitet bör beaktas mer genomgående ses som tillhörande den defensiva modellen. Detsamma kan sägas om de yttranden som rör att förslaget bara anses vara en markering av politisk natur och att det äventyrar enhetlighet och rättsäkerhet i systemet. Tillika gäller detta att förslaget leder till gränsdragningsproblem och påverkar förutsebarheten i påföljdssystemet.

Yttranden i remissvaren som menar att straffskärpningar ligger väl i tiden och att lagstiftaren ska göra en markering anser vi däremot tillhöra den offensiva modellen.

Även i anknytning till straffrättspolitisk inriktning belyses utredningens bristande empiri, utifrån såväl egna erfarenheter som forskning. Återigen hänvisar instanser kopplade till universiteten till kriminologisk forskning, medan ett antal domstolar uttrycker sig i termer som att det tycks som att domstolarna redan idag utnyttjar straffskalorna i större utsträckning än tidigare.

Vi tycker att Garlands begreppspar anpassning samt icke-anpassning även skulle ha fungerat bra för att analysera remissvarens straffrättspolitiska inriktning. Det finns många argument av icke-anpassningskaraktär som krav på hårdare tag, ökad säkerhet, ordning och reda samt förnekande av tidigare forskning och erfarenhet (Garland 2001:131f). Denna tolkning verkar också stämma med den kriminalpolitiska utvecklingen som gått från anpassning till icke-anpassning. Däremot bör statens agerande spegla samhällets tankar (ibid:138). Utifrån tidigare forskning om det allmänna rättsmedvetandet, presenterat i detta arbete, går det inte med säkerhet att säga att den informerade allmänheten verkligen vill ha hårdare straff och tuffare tag. Anpassningsstrategier kan skönjas i de fall där utredningens förslag syftar till att effektivisera administrationen och därigenom kanske minska kostnaderna. Dock verkar det som att de förslag som syftar till detta, kritiseras för att förutsebarheten samt enhetligheten gällande praxis hotas.

Den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige har gått från behandlingstanken under 1960- och 1970-talen till att återigen ställa rättvisa och proportionalitet mellan brott och straff i centrum. Behandlingsvärde har ersatts av straffvärde och absoluta straffteorier har hamnat i fokus. Dessutom har krav på hårdare och längre straff uppkommit. Victor (1995:69;71) menar att det från början av 1980-talet är lagstiftningsnivån som ersatt de tidigare tankarna om individualprevention och att ”lag och ordning” står i centrum. Mot bakgrund av detta är det därför kanske inte så förvånande att det förekommer mycket åsikter kring vad samhället inte tolererar i samband med straffets funktion. Vi upplever att många av yttranden berör vedergällning, proportionalitet, straffvärde och straffets moralbildande effekt. Utifrån vårt arbete verkar det alltså som att de absoluta straffteorierna dominerar. Remissinstansernas yttranden avseende straffets funktion kan, i ljuset av den kriminalpolitiska utvecklingen, tolkas som att de relativa straffteorierna ersatts av de absoluta.

Därtill verkar det som att straffskärpning helt utan preventivt syfte ifrågasätts i remissvaren. Detta kan ses som ett led i att kriminalisering utan allmänpreventivt syfte är verkningslöst och att det därför är svårt att bortse från detta som grundtanke för kriminalisering och straffskärpningar (Jareborg & Zila 2000:77). I remissvaren upplever vi att den avskräckande effekten som straffet bör ha främst handlat om allmänpreventiv avskräckning. Däremot ur ett individualpreventivt perspektiv kan längden på utdömda straff i sin tur konkretiserar straffhotets karaktär (ibid:90).

Kritik som framförs i remissvaren tillhörande den defensiva modellen kan förstås utifrån att brottsutvecklingen i sig kanske inte ligger till grund för brottslighet, utan att det finns en tro om att allmänheten förväntar sig att politiker ska göra något åt saken (Tham 1995:86). Utredningens förslag kanske mer är en återspeglning av just detta. Trots att den kriminalpolitiska utvecklingen gått mot hårdare tag och längre straff, verkar det utifrån remissvaren, som att en alltför offensiv straffrättspolitik ifrågasätts. Däremot bör tilläggas att ett antal instanser inte haft några invändningar eller förtydligande av straffrättspolitik karaktär och därför kan antas instämma i utredningens resonemang och förslag, en utredning som är mer offensiv till sin natur.

Vi upplever remissinstansernas yttranden i stor utsträckning tillhör den defensiva modellen. Detta går således emot det Jareborg (1995) för femton år sedan beskrev i *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*. Om vår tolkning accepteras verkar det alltså som att den kriminalpolitiska utvecklingen gått från defensiv till offensiv straffrättspolitik men att remissvaren speglar en önskan om att återigen införa en mer defensiv straffrättspolitik.

Parallellt med utvecklingen som beskrivits ovan har ett skifte skett där lagöverträdare beskrivs som icke normala och att en liten grupp kriminella står för stor del av brottsligheten (Tham 1995:95). Detta är något vi tyckt oss se exemplifierat av de resonemang som rör organiserad brottslighet och återfall. I båda fallen anses lagöverträdarna vara av sådan natur att straffskärpningar är befogade.

I anknytning till vår vetenskapsteoretiska syn är det intressant att remissinstanserna verkar vara påverkade av såväl förförståelse, social kontext som de diskurser de befinner sig inom. Exempel på detta är att många domstolar och liknande instanser belyser såväl organiserad brottslighet, enhetlighet i straffsystemet som återfall. Representanter för universiteten, främst Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet hänvisar till forskning av olika sort. Trots att instanserna yttrar sig utifrån respektive profession verkar det som att det finns

dominerande diskurser inom vissa områden. Vi anser i likhet med Sarnecki (2009:426f) att hur samhället ser på brott samt reaktioner på brott inte är fritt från sin kontext. Detta är alltså ett ämne som inte bara baseras på rationella och logiska utgångspunkter utan berör bortom detta.

Av det ovan skrivna framgår att många av de områden som tas upp i anknytning till straffrättspolitik liknar de områden som berörs i anknytning till straffets funktion. Till exempel kan nämnas att yttranden rörande lagstiftningens värdeexpressiva funktion och som vi ansett visa på en defensiv straffrättspolitik ligger nära yttranden som belyser symbollagstiftningen i samband med synen på straff. Det kan upplevas som en nackdel att resultaten rörande straffets funktion och straffrättspolitiska inriktning går in i varandra. Å andra sidan kan det faktum att resultaten går in i varandra anses som positivt då synen på straffets funktion bör hänga samman med straffrättspolitisk inriktning. Kanske skulle andra dimensioner bättre ha löst dilemmat vi beskrivit ovan. Däremot var detta dock svårt att avgöra innan analysen färdigställdes eftersom dimensionerna valdes och definierades i förväg enligt gängse metodförfarande.

Referenser

Axberger, H-G (1996) *Det allmänna rättsmedvetandet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Fritzes

Balvig, F (2006) *Danskernes syn på straf*. Danska advokatsamfundet. www.advokatsamfundet.dk (hämtat 2009-11-23)

Bergström, G & Boréus, K (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB

Bryman, A (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB

Dahlström, M, Nilsson, I & Westerlund, G (2008) *Brott & påföljder. En lärobok i straffrätt om brottsbalken*. Mölnlycke: Bruuns Bokförlag

Garland, G (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press

Gelb, K (2006) *Myths and Misconceptions: Public Opinion versus Public Judgment about Sentencing*. Melbourne Sentencing Advisory Council.

http://www.sentencingcouncil.vic.gov.au/wps/wcm/connect/Sentencing+Council/resources/file/e6712901e6ea215/Myths_Misconceptions_Public_Opinion_vs_Judgement_About_Sentencing_Ju106.pdf (hämtat 2009-12-20)

Gilje, N & Grimen, H (2004) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

Hermansson, K (2009) *Synen på straff. En metodstudie baserad på vinjetter*. Examensarbete, Avancerad nivå. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen
http://www.criminology.su.se/content/1/c6/06/53/50/2009m1_Klara_Hermansson.pdf (hämtat 2009-11-15)

Holme, IM & Solvang, BK (1997) *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur AB

Høigård, C (1997) ”Realistiske inspirasjoner. Noen grønlandske erfaringer”. I von Hofer, H & Nilsson, A (red.), *Brott i välfärden. Om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik. Festskrift till Henrik Tham*, s. 85-121. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen

Jareborg, N & Zila, J (2000) *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm: Norstedts juridik

Jareborg, N (2001) *Allmän kriminalrätt*. Uppsala: Iustus Förlag AB

Jareborg, N (1995) ”Vilken sorts straffrätt vill vi ha?”. I: Victor, D (red.), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, s. 19-37. Stockholm: Norstedts juridik

Lenke, L (2009) ”Strafftänkande, nyklassicism och human rights-ideologin”. I: von Hofer, H (red.), *Leif Lenke in memoriam*, s. 233-246. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen

Lindén, P-A & Similä, M (1982) *Rättsmedvetandet i Sverige*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet

Lindgren, S (2006) ”Social Constructions and Criminology; Traditions, Problems and Possibilities.”, *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Nr. 1, s. 4-22

Sarnecki, J (2009) *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur AB

Tham, H (1995) ”Från behandling till straffvärde. Kriminalpolitik i en förändrad välfärdsstat”. I: Victor, D (red.), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, s. 78-109. Stockholm: Norstedts juridik

Victor, D (1995) ”Politik och straffsystem – ett drama under utveckling”. I: Victor, D (red.), *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, s. 57-77. Stockholm: Norstedts juridik

von Hofer, H (2007) *Current Swedish Prison Policy*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen

<http://www.regeringen.se/sb/d/1522/a/13504>, (hämtat 2009-11-23)

<http://www.regeringen.se/sb/d/1522/a/13503>, (hämtat 2009-11-23)

10.1 Riksdagstryck

Direktiv 2007:137

SOU 2008:85, *Straff i proportion till brottets allvar*. Stockholm: Fritzes

10.2 Remissvar

Domstolar och liknande instanser, 11 st.

Blekinge tingsrätt

Sveriges Domareförbund

Domstolsverket

Göta hovrätt

Göteborgs tingsrätt

Hovrätten för Nedre Norrland

Luleå tingsrätt

Stockholms tingsrätt

Värmlands tingsrätt

Åklagarmyndigheten

Örebro tingsrätt

Myndigheter (exklusive domstolar och liknande instanser), 14 st.

Barnombudsmannen

Brottsförebyggande rådet, Brå

Brottsoffermyndigheten

Ekobrottsmyndigheten

Justitiekanslern

Riksdagens ombudsmän, JO

Kriminalvården

Rikspolisstyrelsen

Riksrevisionen

Rättsmedicinalverket

Socialstyrelsen

Statens institutionsstyrelse, SiS

Statskontoret

Säkerhetspolisen

Representanter för universitet, 3 st

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet

Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet

Branschorganisationer och intressegrupper, 5 st.

Förtroenderådets riksorganisation, FRIO

Motormännen

Svenska Bankföreningen

Sveriges advokatsamfund

Sveriges Kommuner och Landsting